

เทศนานิพนธ์

ของ

สมเด็จพระญาณสังวร

(สุธมฺมปณฺ)

สารบัญ

1. บัณฑิตกับโลกธรรม	(พ.ศ.2484)
2. อัครโนบุพพกรรมกถา	(พ.ศ.2485)
3. พุทธอุปาทาทีสุขกถา	(พ.ศ.2486)

หน้า ๑๐๐

(๑๖๕๕.๗.๗)

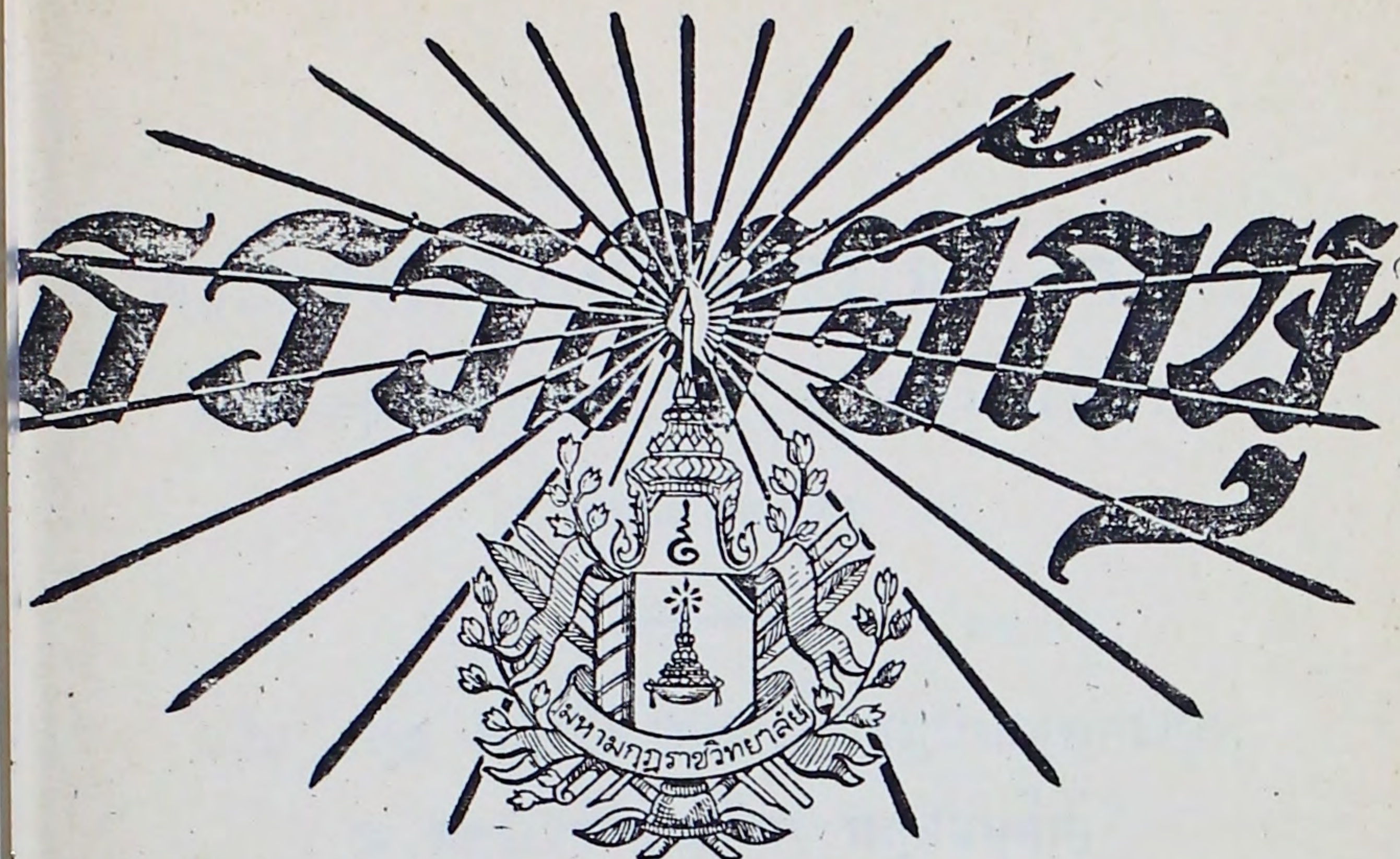
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว . ๑

(๑๖๕๕.๗.๗)

สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ . ๒

(๑๖๕๕.๗.๗)

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ . ๓

เล่ม ๒๖ ตอนที่ ๙ ประจำเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔

กามภุสฺตร พระมหาสาย ป.๙ แปล

บัณฑิตกับโลกธรรม ของ พระมหาเจริญ ป.๙

นิทานสุภาษิต ของ สามเณรไสว ป.๕

ธรรมสักกัจฉา ระวัง พระสิทธิทัตถกุมาร กับ อรรถดาบส

* ศาสตราจารย์สวามี ลัตยานันตปuri แปล

การบำรุงและส่งเสริมพระพุทธศาสนา ของ นายทองสืบ

ศุภะมาร์ค ป. ๕

๗๓๗ ๗๓๗ ๗๓๗

สงวนลิขสิทธิ์

พระธรรมเทศนา อัจฉาวิชาที่สนทนากา

พระมหาเจริญ สุวฑฺฒโน ป. ๘ วัดบวรนิเวศวิหาร

เรียบเรียงแต่ง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

น อัจฉาวิชา ปรณํชิตา ทสฺสยนํตํติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา เป็นเครื่องเตือนใจให้กตัญญู
ตักปัญญา ในเมื่อประสบเรื่องของโลก ทั้งที่น่าปรารถนาและไม่น่า
ปรารถนา ตามนัยพระพุทฺธภาษิตที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นนิกเขปบทนเบอง
กัน. พระพุทฺธนิพนธ์นั้นแปลว่า บัณฑิตย่อมไม่แสดงอาการชงดง
มีความหมายโดยตรง คือไม่แสดงอาการเช่นนั้น ด้วยอำนาจความ
ยินดีและยินร้ายในโลภกรรม ดังจะอธิบายเป็นลำดับไป.

โลภกรรม หมายความว่า เรื่องของโลภหรือเรื่องประจำโลภ.
จำแนกออกเป็น ๘ ประการ คือ ดาภ ได้แก่ทรัพย์สินดังสัตว์บุคคลที่ได้
มา ๑ อตาภ ได้แก่ความไม่มีหรือเสื่อมดาภ ๑ ยศ ได้แก่อิสสระยะ
คือความเป็นใหญ่โดยกำเนิด โดยฐานันดรศักดิ์ หรือโดยหน้าที่การ
งาน และความมีบริวาร คือผู้แวดล้อมติดตาม หรือผู้อยู่ใต้อำนาจ
คอยรับบัญชาใช้สอย ๑ ยศ ได้แก่ความไม่มีหรือเสื่อมยศ ๑ นิพทา
ได้แก่ความทึบเขิน ๑ ปลงตัว ได้แก่ความสรวลเรวหรือเกียติ คือ

ข้อนี้ยังเป็นที่ยกย่องชมเชยเชิดชู ๑. ดุช ได้แก่ความดำราญเข้มขัน
 แจ่มใสตมจิตต์สใจไม่บกพร่อง ๑. ทุกข์ ได้แก่ความลำบากเดือด
 ร้อนกับแค้นเข็ญใจ ๑. โลกธรรม ๘ ประการเหล่านี้ ดาภ ยศ สรร
 เจริญ ดุช เป็นโลกธรรมข้างขึ้น อันใคร ๆ วัชชอบชวนชวหา
 จึงเรียกว่า อธิฐารมณฺ์ แปลว่า เรื่องที่ถูกปรารภนา ส่วนอดาภ ยศ
 นินทา ทุกข์ เป็นโลกธรรมข้างลง อันใคร ๆ ไม่ปดงใจชอบอยากได้
 จึงเรียกว่า อนิฐารมณฺ์ แปลว่า เรื่องที่ไม่ถูกปรารภนา แต่โลก
 ธรรมทั้ง ๒ ส่วนดังกล่าวมานี้ ย่อมเป็นคู่กันดุจจากดงคินแตะกตางวัน
 ใคร ๆ จะคิดปรารภนาเลือกสรรเอาไว้เพียงส่วนที่ใจชอบ แตะหวังให้
 ดำรงคงที่อยู่ตดอดไปจึงไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะโลกธรรมมีปรีวิฏฐ์ คือ
 สับเปดียนขึ้นลง ตุ่มคอง สูงต่ำ แตะต้องเป็นไปตามกฎธรรมดาแห่ง
 ดั่งทั้งปวงในโลก.

ที่ว่า โลกธรรมมีปรีวิฏฐ์ มีอธิบายว่า มนุษย์ในโลกทุกถ้วน
 หน้า ไม่เด็กเพศ ภูมิ ฐานะ ฐานะ จะเป็นกษัตริย์เศรษฐ์ หรือผู้
 อริยชนก็ตาม จะเป็นราชฐรดาัมณฺ์หรือชนต่ำจำยากก็ตาม ต้องได้
 ดาภบ้าง อดาภบ้าง ยศบ้าง ยศบ้าง นินทาบ้าง สรรเจริญบ้าง
 ดุชบ้าง ทุกข์บ้าง สดับสับเปดียนกันเรื่อยไป เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
 กล่าววว่า “โลกธรรม ๘ ประการเหล่านี้ ย่อมปรีวิฏฐ์สับเปดียนเวียน
 โลก แตะโลกก็ปรีวิฏฐ์สับเปดียนเวียนโลกธรรม” ดังน.

ที่ว่าโลกธรรมต้องเป็นไปตามกฎธรรมดาแห่งดั่งทั้งปวงในโลก

นั่น มีอธิบายว่า กฎกรรมตาแห่งสิ่งทั้งปวงในโลก คือเกิดขึ้นใน
 เบื้องต้น แปรไปในท่ามกลาง สดายเป็นในที่สุด กฎกรรมทั้ง ๓
 ข้อนั้น เรียกว่า สังขตลักษณะ แปลว่า ลักษณะแห่งสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง
 ขึ้น โลกกรรมทุกประการก็ไม่พ้นไปจากลักษณะทั้ง ๓ นั้น โลกกรรม
 ข้างขึ้น คือ ตา ยศ ธรรมเสวริญ ฯลฯ เมื่อเกิดขึ้นในเบื้องต้น เบื้อง
 กลางจนเต็มที่แล้ว ก็ยุบลงในท่ามกลาง และในที่สุด ก็เดือนสลาย
 หายไปหมด แม้ในโลกกรรมข้างลง คือ อตา ยศ นินทา ทุกข์ ก็
 มีนัยดุจเดียวกัน บางทีโลกกรรมที่ประสบบังมีได้ผ่านไปถึงกฎกรรม
 ข้อนั้นท้าย บุคคลผู้ได้ผ่านไปถึงก่อนก็มี กล่าวคือ จำตายจากไป
 ก่อนที่โลกกรรมนั้น ๆ จะไปจาก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้โดย
 ความว่า “โลกกรรมทุก ๆ ประการ ด่วนไม่เที่ยง ไม่คงทนยั่งยืน
 ต้องแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา” ดังนี้.

โลกกรรมปรีชาญาณเป็นที่ตั้งแห่งสติความระลึก และสัมปชัญญะ
 ความรู้ระลึกดำนึกตนว่าจักต้องประสบบับเปลี่ยนกันเรื่อยไป กฎกรรมตา
 แห่งโลกกรรมเป็นที่ตั้งแห่งปัญญาพิจารณาให้รู้เช่นเห็นจริง ต่อไปใน
 ในที่ซึ่งกล่าวถึงแต่สติ เพื่อให้คำสอน ก็พึงทราบว่ หมายถึงสัมปชัญญะ
 ด้วยทุกแห่งไป และพึงทราบว่ สติเป็นเครื่องห้ามหรือหยุดยั้งมิให้
 ตื่นเต้นตกใจในโลกกรรม ซึ่งดีกว่าเครื่องอุดร้งทุกอย่าง ปัญญาเป็น
 เครื่องกำจัดหรือตั้งดำทมิให้ย่นดย่นร้ายในโลกกรรม ซึ่งดีกว่าคำสอน
 ทุกอย่างแม้ที่วางโทษผู้ตวงตะเมิดไว้อย่างแรง.

สำหรับผู้ที่มิได้ระลึกพิจารณาให้รู้ดีเห็นจริง โลกธรรมย่อม
 กลายไปเป็นทุกข์แห่งความทนทนยืนน็ด หรือทนตกใจนิรภัย คือยอม
 ทนทนยืนน็ดฟูชน เพราะดาม ยศ ธรรมเดริญ สุข ย่อมทนตกใจนิรภัย
 ฟูบดง เพราะอดาม ยศ นินทา ทุกข์ จึงเป็นผู้หลงมกมายแต่คงอาการ
 ฟูชน ๆ ดง ๆ คุจเรือน้อยดอยโครงเครงตามกระแแต่คณในมหาสมุทร
 ณะนั้น นชอว่าผู้เซดาเนาดีปัญญา ส่วนผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด
 ระลึกพิจารณาให้รู้ดีเห็นจริง เมื่อประสบโลกธรรมที่ยังหย่อนอย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง ก็เท่ากับได้พบซึ่งที่คองแห่งสติปัญญา คือยอมมีสติยับยั้ง
 ใจ เป็นเหตุให้ไม่รูดีผิดแปดก แะยอมมีญาณปรีชา คือความรู้ตาม
 เป็นจริงดังดำทับใจ เป็นเหตุให้มีใจเฉย ๆ เป็นกตาง จึงเป็นผู้ไม่หลง
 มกมาย วางอาการได้ปกติ คุจเรือใหญ่ไม่โครงเครงเพราะกระแแต่คณ
 ในมหาสมุทร แแต่รุดดัดคคตรงไปยังท่าที่ประสงค์โดยปกติณะนั้น.

อนึ่ง ผู้ระลึกพิจารณาพอได้สติปัญญาในโลกธรรม ถึงจะแแต่คง
 อาการคองที่แท้เตยวยงมิได้กอน ก็ยังมีอาการทัวไปในการแแต่วงหา
 เป็นคณ ดีกว่าคณที่ไม่ระลึกพิจารณา ดังจะจำแนกพรรณนาต่อไป
 เป็นข้อ ๆ พอให้เห็น.

๑. ในการแสวงหา สำนัญชนทัวไปไม่มีใครปฏิเสธว่า ไม่
 ต้องการดาม ยศ ธรรมเดริญ สุข ทงน เพราะเหตุว่า ทุก ๆ คณต้อง
 อาศัยดาม ยศ ธรรมเดริญ สุข จึงเป็นอยู่ได้ คืออาศัยดามบำรุงกาย
 อาศัยยศบ้องกันอันตราย เพราะยศความเป็นใหญ่ ย่อมทำให้เป็นที่

เกรงขาม แดะยัคม่อมอำนาจให้กิจการดำเนินสะดวก ด้วยผู้มียศยอม
มีพรรคพวกบริวารคอยช่วยเหลือ อาศัยธรรมเจริญจิตใจให้มีกำลัง
อาศัยสุขปลูกชีวิตให้สดชื่น แดะตาบ ยศ ธรรมเจริญ สุข ย่อมเกิดทำ
ให้เห็นโลกแจ่มใส น่าดู ให้เห็นดังโลกคอยยิ้มแย้มเอื้อนเชิญให้อยู่ชม
เพราะเหตุนี้ ทุก ๆ คนจึงต่างชวนชวายเป็นแสงสว่างกันอยู่อย่างอดทน
บ้างก็ดูอำนาจแห่งความยินดีปรารถนา แสงสว่างอย่างใดใดไม่ได้ออก
ทาง คือที่หมายตา ก็ประกอบทุกข์จิตคิดคด เช่นตลบแคลงฉ้อฉน
ฉกฉกเอา ที่หมายยศ ก็คิดแย่งแทะแย่ง โดยทางบัดหรือทำตายเขา
เพื่อตนจะเข้าดวง ที่หมายธรรมเจริญหรือเกียรติ คือข้อเดียว ก็แต่ง
แสดงตัวให้เด่น โดยการปกปิดซ่อนเร้นหนอนบ่อนไว้อย่างใน ย่อม
แต่ผิวภายนอกให้ดูดี หรือปากเปราะเราะราย พูดร้ายร้ายกับคนอื่น
แะยกตนให้เขาสวมว่าดีชอบ ที่หมายสุข ก็ประกอบการสนุกไปใน
ทางเบียดเบียน หรือในทางทราจาร์ หรือคิดอ่านประทุษร้ายล้มตาย
ผู้ขัดขวางความสุขสะดวก แะบ้างก็แสวงหาอย่างเร่ร่อนระอา
แม้จะมีความยินดีปรารถนาอยู่บ้างดังตามัญชนทั่วไป ก็คุมใจไม่ปล่อย
ให้กิเลสออกมาบังการ คือที่หมายตา ก็พยายามประกอบธุรกิจไม่
คิดท้อ ถึงจะเป็นงานลำบากแต่สุจริต ก็ยอมยากอาบเหงื่อเพื่อตาบผด
ซึ่งประสงค์ ที่หมายยศ ก็ตั้งใจประกอบกรณียหน้าที่ไม่ให้บกพร่อง
แะชวนชวายเป็นหาทางเพิ่มความรู้แะความสามารถให้ก้าวหน้าไม่หยุด
ถอย ทั้งมันอยู่ในทางข้อดีสุจริต ไม่คิดคดเพื่อตงตน ยอมให้แต่

ความดีความชอบส่งตนขึ้นไปโดยส่วนเดียว ที่หมายธรรมเจริญ ก็พยายามวางตนไว้ในทางดีงามอันเป็นที่ตั้งแห่งความดีธรรม เมื่อต้องการเกียรติ คือชื่อเสียงยงชน ก็พยายามยกตัวให้เด่นแต่ด้วยความทำประโยชน์ ที่หมายสุข ก็บำรุงกายและใจให้สดชื่นแจ่มใส โดยวิธีที่ไม่เป็นเหตุทำลายสุขของผู้อื่น เมื่อต้องการสนุกสนานบันเทิง ก็แสวงหาแต่ในทางที่ไม่เกิดโทษ โดยต่างอดอดวุ่นวายด้วยการชวนชวนแสวงหาโดยอาการต่าง ๆ กัน ดังที่กล่าวมาพอเป็นตัวอย่างฉะนี้ แต่ถึงจะมีมากคนมากอาการสักเท่าไรก็ตาม เมื่อจัดเข้าพวกอย่างย่อ ๆ ก็มีเพียง ๒ คือ พวกที่แสวงหาโดยทางมิชอบ ๑ พวกที่แสวงหาโดยทางชอบ ๑ ทั้ง ๒ พวกนี้ย่อมปรากฏต่างกันโดยผลดังนี้ พวกที่แสวงหาโดยทางมิชอบ ในส่วนที่ปรากฏว่าผิดกฎหมาย ย่อมต้องได้รับโทษตามกระบวนเมือง ต้องเดือดร้อนอดขว้าง เลื่อมตาภัยศ เลื่อมธรรมเจริญสุขแทนที่จะได้ เมื่อยังไม่ปรากฏหรือจับยังไม่ได้ ก็ต้องเดือดร้อนนอนตาไม่หลับ เพราะต้องคอยหลีกหลบระวังตัว ในส่วนที่ผิดศีลธรรม เมื่อความชั่วปรากฏแก่ผู้อื่น ก็ย่อมประสพความเลื่อมตู่เดียวกัน แม้จักยังไม่เลื่อมจากตาภัยศในปัจจุบัณก่อน ก็ย่อมเลื่อมเลียมชอเลียม แม้เมื่อไม่ปรากฏแก่ผู้อื่น ก็ต้องนอนเป็นทุกข์ เพราะหวาดต่อมตมตของ และการแสวงหาอันผิดศีลธรรมนั้น เป็นกรรมชั่ว เป็นบาปอกุศล อันจักอำนวยอนิรัฐมตมอดตา อยศ เป็นต้น ในภายหน้า ส่วนพวกที่แสวงหาโดยทางชอบ ตา ภัย ศ ธรรมเจริญ สุข

ถึงจะค่อย ๆ เกิด ย่อมนับว่าเป็นสิ่งประเสริฐบริสุทธิ แม้จะน้อยก็
เป็นของมีค่าคุณทองคำธรรมชาติ ผู้ที่ได้มาเดาก็เป็นผู้บริสุทธิสะอาด
ซึ่งคิดตรวจดูแล้วหน้าอิมใจ ย่อมปลอดภัยแต่กฎหมาย ย่อมปลอด
เวรแถมตรายอันจักเกิดแต่ความชั่วเพราะมิได้ทำ ผดแห่งการแสวง
หาที่ชอบแถมมิชอบ ย่อมคงอยู่ตรงกันข้ามฉะนี้ แม้ในปัจจุบัน ก็ยัง
มีปรากฏตัวอย่างให้เห็นเป็นที่อ้างได้อยู่มาก เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงเกิด
มีปัญหานั้นว่า คนมิใช่น้อยทั้งเคยรู้เช่นเห็นตัวอย่างอยู่แล้ว ในใจ
ได้แกวักถั่วแฉะแฉะโดยมิชอบ? ปัญหาที่ตอบได้ทันทีว่า เพราะ
ฉลาดคิดแถมปัญญาคงกล่าวมาข้างต้น จึงเป็นผู้เข็ดรู้ไม่เท่าทันกิเลสใน
ใจของตนเอง ผู้ที่ทำการโกธโดกกรรมวัตถุเช่นเงินทอง หรือมองเห็น
ยศมาจต้องอยู่โกธ ๆ ถ้าไม่มีสติปัญญาเป็นเครื่องให้คิดระวังตั้งดำทับ
กำกับอยู่เพียงพอ ก็จะเอนเอียงไปตามอำนาจความปรารถนา ที่อย่าง
แรงกล้าถึงให้คิดว่าเขามาอย่างดีมัตถ์ ดมกถ์มิต คนย่อมถดถูจจริต
เพราะขาดเครื่องระวังตั้งดำทับใจฉะนี้มิใช่น้อย.

๒. ในคราวได้ความเสื่อมหรือคราวไม่ได้ ธรรมดาอันคว
ให้โดกกรรมมีปรีวิฏฐ์ได้ โดกกรรมนั้น ๆ จึงไม่รวมอยู่ในบุคคลผู้
เคียวคดออกไป ต้องถดถูไปด้วยไปเฉดย์แก่คนอื่น ๆ ทุกคนจึงต้องรับ
ต้องแบ่งดาภ อดาภ เป็นต้น จากกันแถมแก่กัน สดดับดับเปดียนเรื่อย
ไป โดกจึงหมุ่นเวียนวนจนดงอยู่โดยปกติ ถึงดงหนักจริง โดกกรรมที่
นำปรารถนาอย่างเช่นดาภ ยศ บางชน ย่อมมีจำนวนอันจำกัด ไม่

เพียงพอเพื่อคนทั้งปวงจะได้เทียมเท่าทั่วหน้ากัน เพราะฉะนั้น บัณฑิต
 ผู้ทำการแสวงหาจึงบ้างก็ได้ บ้างก็ไม่ได้ เป็นธรรมดาผู้เขาดำดึกปัญญา
 เมื่อได้โดยกรรมที่น่าปรารถนา บ้างก็ตระหนักเห็นยวเข้าเกิดยวกับ
 โภกณิตตังเชื้อกหนััง ไม่ใช่ดามให้บังเกิดประโยชน์แก่ตนและคนอื่น
 สัมคุณค่า บ้างก็จ่ายศออกทำจนน่าหว่ว บ้างก็คิดสรรเสริญชอบฟัง
 แต่คำยืนยันว่าตัวดีก็ไม่ได้ บ้างก็คิดสุขคิดการสนุกเพลิดเพลินถึงเกียจ
 คร้านเสียการงาน บ้างก็อาศัยโดยกรรมมีดาม ยศ เป็นต้น ประกอบ
 กรรมมีชอบต่าง ๆ เช่นอ้างหรือใช้ยศข่มขู่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือด
 ร้อน ข้อนั้นจะเป็นทุรกรรมเครื่องตรวนอิฏฐุผลมีดาม ยศ เป็นต้น
 ของตนเอง โดยกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อสุขประโยชน์ กลับไม่เป็นประโยชน์
 ขำอันวชทุกขโทษทวักุณ ส่วนผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด เมื่อได้
 โดยกรรมที่ปรารถนามา ย่อมรู้จักรักษาและใช้ให้เกิดผล คือรู้จักจ่าย
 ดามให้เป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน ไม่หลงเหินเก็บไว้อย่าง
 ก้อนหิน ดิน ทราช ใช้ยศอำนาจอำนาจบริหารการงานให้สำเร็จไปได้
 ไม่หลงเหินเก็บด้าน รับคำสรรเสริญทั้งนั้นตามาตอบกับการกระทำ
 แต่ไม่ถือคำตมปากนั้น ๆ ว่ามีเนื้อหาสาระสำคัญ และดอยดมหรือพอง
 ดม เมื่อเห็นว่าตนกระทำดีสมควรคำสรรเสริญ ก็ยินดีด้วยการกระทำ
 ของตน มิใช่ยินดีด้วยคำสรรเสริญ ใช้สุขบำรุงชีวิตให้ดีขึ้นตาม
 สัมควรแก่กาต ไม่คิดความเพลิดเพลินถึงตมงาน หรือถึงความเกียจ
 คร้านเลิกละหน้าที่ ทั้งอาศัยโดยกรรมมีดาม ยศ เป็นต้นประกอบการ

บุญการกุศล อันจะเป็นเหตุต่ออิฏฐุผลมีดาก ยศ เป็นต้น ต่อไปภายหน้า โลกกรรมฝ่ายอิฏฐุผลที่บังเกิดแก่บุคคลเช่นนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์โดยส่วนเดียว.

อนึ่ง ในคราวประสบอิฏฐุผล เช่น อดาก ยศ คือในคราวเลื่อนหรือคราวว่างดาก ยศ เป็นต้น ผู้ไม่ฉลาดตั้งกด้าวมา ย่อมได้ชรัญญิระหนักตกใจ ฟุบแพบกรอบเกรียบด้วยความยินร้าย อาจเป็นเหตุให้คิดหมายมุ่งไปนอกทาง ส่วนผู้มีสติปัญญาพิจารณาตาด ย่อมมีชรัญญิต์ไม่ตกใจและคิดเห็นไปว่า ทั้งนี้เพราะเหตุที่มีได้กระทำให้ถูกทางแห่งดาก ยศ เป็นต้นในปัจจุบัน และมีได้กระทำบุญอันเป็นตัวเหตุ อำนวยให้ไว้แต่ก่อน เมื่อคิดเห็นเช่นนั้น ย่อมปลุกความอุตสาหะในการแสวงหาไปใหม่ พยายามคิดแก้ไขให้ดีโดยแบบคาย เมื่อแก้ไขให้ดำเนินไปถูกทางแล้ว ดาก ยศ เป็นต้นจะแคล้วไปข้างไหน และหมั่นประกอบบุญการกุศลไว้ เพื่อจะได้ไม่ต่ำต้อยน้อยหน้าด้วยดาก ยศ เป็นต้นในกาลต่อไป.

๓. ในอาการที่เนื่องด้วยโลกกรรม ทุกคนจำต้องมีชีวิตหนึ่งด้วยผู้นอนมากและน้อยตามฐานะ ผู้ไม่ฉลาดรู้สภาพแห่งโลกกรรมย่อมประมาท อาศัยโลกกรรมเช่นยศแต่งตั้งออกดีต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่าเด็กที่รักมดกที่ชง และในคราวเจริญมั่งมีด้วยอิฏฐุผลมีดาก และยศ เป็นต้น ย่อมผยองมองหมิ่นและกระด้างต่อญาติมิตรสหาย แต่ในคราวเสื่อมก็ฟุบแพบชบเซาอ่อนเซาหา นชอว่าอาศัยโลกกรรม

แสดงอาการขณดงด้วยอำนาจอกติ และด้วยอำนาจกระต้างหรืออ่อนแอ อาการแม้นั้น ย่อมล้นองให้ต้องเสื่อมอิฏฐุผลมีัคเป็นต้นของตนเอง ล้วนผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด ย่อมไม่ประมาท สามารถตั้งตนไว้ได้ในความยุติธรรมเที่ยงตรง ดังคำว่า “อุชฺฐ” ตรง “อุชฺฐ” ตรงดี และมีมานักตา คือวางตัวเต็มอกเต็มใจในหมู่ญาติมิตรสหาย พิจารณาอาศัยไตรธรรมแสดงอาการเที่ยงธรรมและด้นมาเต็มอก อาการแม้นั้น ย่อมเป็นเหตุเจริญอิฏฐุผล ดังคำว่า “ยัคของผู้นิมนต์ ๔ ย่อมเจริญเต็มที เหมือนพระจันทร์ข้างขึ้น” ดังนี้.

ในข้อที่จำแนกกล่าวมานี้ มีใจความว่า “ผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด ย่อมไม่หลงและแสดงอาการของผู้หลงมกมาย ล้วนผู้เขลาเลาสติปัญญา ย่อมหลงและแสดงอาการของผู้หลงมกมาย เพราะไตรธรรมจำเดิมแต่การแสวงหาเป็นต้นไป” และทุก ๆ ข้อสามัญชนทั่วไป ย่อมสามารถระลึกรู้ได้ว่าสมควรควรอย่างไร เว้นไว้แต่ไม่พยายามจะระลึกรู้ เพื่อเตือนให้ระลึกรู้โดยนัยละเอียดยิ่งขึ้นอีก จะดำดึกดำวลด้วยคำสั้น ๆ แค่น้อย ๆ ต่อไป.

๑. ไตรธรรมทุกประการล้วนเป็นผล อิฏฐารมณ์ทั้งหมด รวมเรียกว่าอิฏฐุผล อนิฏฐารมณ์ทั้งหมด รวมเรียกว่าอนิฏฐุผล อิฏฐุผลทุกอย่างประมอดลงในสุข อนิฏฐุผลทุกอย่างประมอดลงในทุกข์ สุขและทุกข์จึงเป็นประธานแห่งไตรธรรมทั้งปวง เพราะไตรธรรมเป็นผล จึงมีเหตุ เพราะฉะนั้น ไตรธรรมทุกประการจึงปรีวิญญูมาแต่เหตุ

เหตุแห่งโลกธรรมมี ๒ คือ เหตุปัจจุบัน ๑ เหตุอดีต ๑ เหตุปัจจุบัน
ได้แก่การงานที่ทำในปัจจุบันทั้งปวง คือการงานใดถูกทางแห่งโลก-
ธรรมข้อใด การงานนั้นก็เป็เหตุแห่งโลกธรรมข้อนั้น เหตุอดีตได้
แก่กรรมอันได้ทำไว้ คือกรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล เป็นเหตุแห่งอิฏฐุผล
กรรมที่เป็นบาปเป็นอกุศล เป็นเหตุแห่งอนิฏฐุผล ได้ในคำว่า "กรรม
จำแนกสัตว์ให้เดวและเปรต" กรรมที่ใดทำไว้ในเด เป็นเครื่องหนุน
เหตุปัจจุบันให้เป็นไปได้ แม้อย่างไ้ไม่หนักแน่นและอย่างคาดไม่ถึง โลก-
ธรรมย่อมปรีวิญญ์มาจากเหตุดังนี้ และต้องปรีวิญญ์ไปตามดังขค-
ลักษณะ อันเป็นกฎกรรมคาแห่งวิปริณามวัตถุทั้งปวง เพราะเหตุนี้
โลกธรรมทุกประการจึงไม่ควรเป็นที่ยึดแห่งยินดีและยินร้าย.

๒. ยินดียินร้ายในภายใน เป็นเหตุแห่งอาการขันธ์ในโลกธรรม
และเป็นที่วิกิเลสให้กิเลสอื่น ๆ เกิดตามเป็นทิวแถว กิเลสนั้น ๆ ด้วน
แล้วแต่เป็นเหตุแห่งอาการวิปริต ทั้งภายในและภายนอกทุก ๆ อย่าง
เช่นคนเค้นคอกใจและทุจริตต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาในการแสวงหาเป็นต้น
ยินดียินร้ายจึงเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งอาการสูงต่ำในโลกธรรม และ
อาการวิปริตทั้งสี่ อาการเช่นนี้ นับว่าเป็นอาการขันธ์ทั้งหมด ผู้
ยินดียินร้ายจึงชื่อว่าเป็นผู้หลงมกมาย และต้องเป็นทุกข์เดือดร้อนรอบ
ด้าน โดยตรง บัญญาเป็นเครื่องกำจัดยินดียินร้าย บัญญาจึงนับว่า
เป็นต้นเหตุสำคัญแห่งอาการไม่ขันธ์ในโลกธรรม และอาการปกติ
ทั้งสี่ เพราะเหตุนี้ อาการขันธ์ทั้งหมด จะหายไปได้ด้วยอาศัย

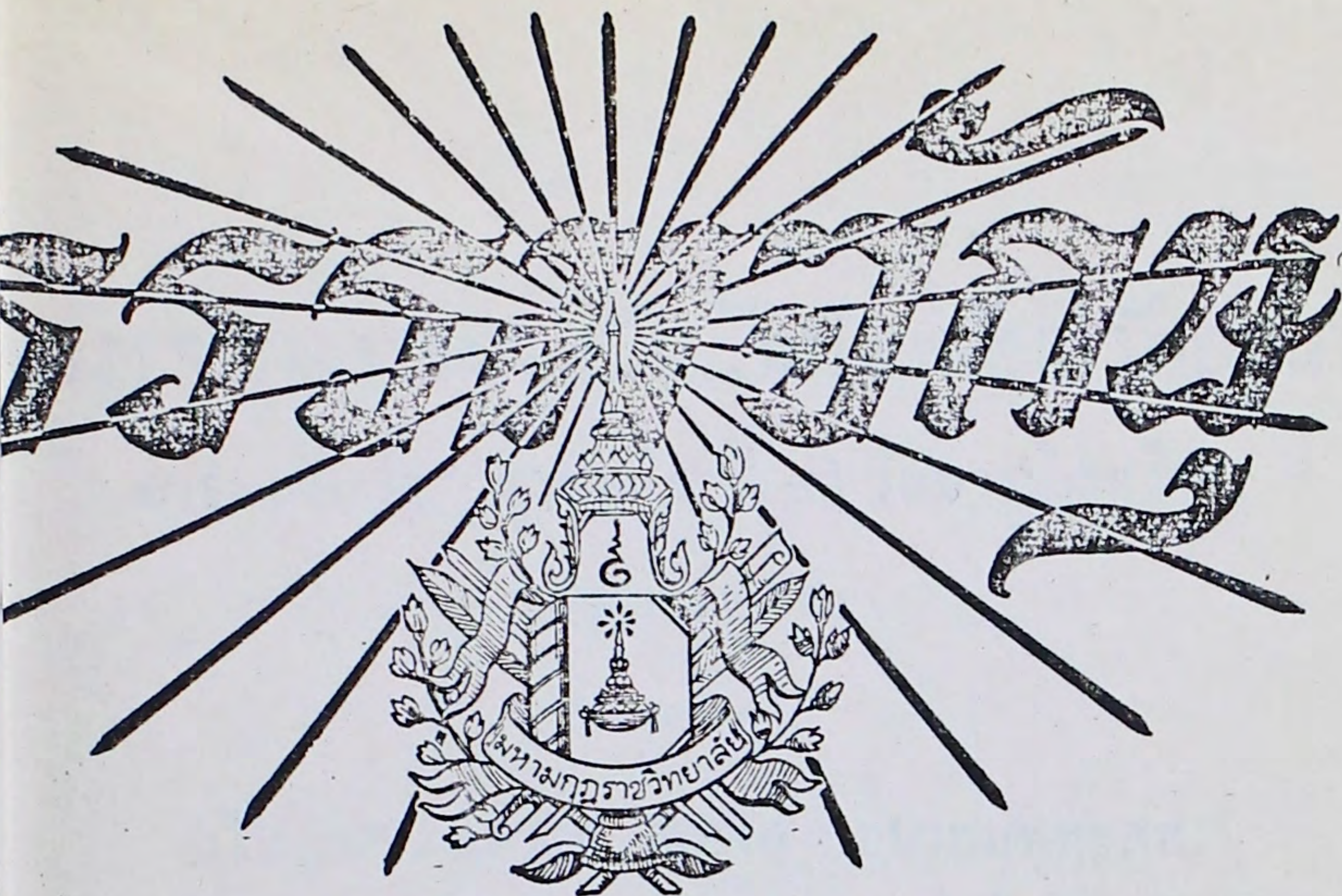
ปัญญาโดยตรงและโดยอ้อม ก็ต้องอาศัยอุปการธรรมอื่น ๆ เช่นสติ เป็นต้น เป็นเครื่องช่วยปัญญา โดยนัยดังแต่ดงมานี้.

๓. วิชากิจกัจจยนิคยนิรายแห่งปัญญา คือพิจารณาที่ตั้งแห่งนิคยนิราย คือโลกธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าส่วนเป็นวิปริณามธรรม ไม่มีส่วนไหนที่น่ายินดี ไม่มีส่วนไหนที่น่านิราย เมื่อรู้เห็นตามเป็นจริงดังนี้ นิคยนิรายก็สงบ เพราะไม่พบเห็นว่าส่วนไหนควรจะยินดีหรือนิราย เมื่อนิคยนิรายสงบ อาการชงดงในโลกธรรมและอาการวิปริตทั้งสี่ก็พุดอยสงบ ผู้มีปัญญากัจจยนิคยนิรายได้ดังนี้ จึงเป็นตาที่ แปรว่าผู้คงที่ ซึ่งเรียกในทักว่าบัณฑิต ย่อมเป็นผู้พ้นความหตงมกาย ไม่แสดงอาการชงดงทุกประการ จึงเป็นผู้พ้นสรรพทุกข์ประตบดุษไพศาล ได้ในฉันทคาถาท้ายโลกธรรมสูตร แปรความว่า “ผู้มีสติปัญญาดี พิจารณาโลกธรรมเห็นได้ว่า มีอันแปรปรวนไปเป็นธรรมดา โลกธรรมส่วนที่น่าปรารถนาย่อมไม่ย้ายยวเขยาคตของท้านให้ยินดี ส่วนที่ไม่น่าปรารถนาก็ไม่เป็นเหตุบังทากระทบให้นิราย เพราะยินดีหรือนิรายท้านมต่างจนตกไป ไม่มีเหตอ ท้านรู้ทางว่างกิเดตชุตไม่มีทุกข์โคก รู้โลกธรรมโดยชอบ จึงถึงชงมั่งแห่งภพ คือพระนิพพาน” ดังนี้.

ปลงความว่า ผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด เป็นเหตุบันเทาดะยินดีนิรายให้จางหาย ดังได้กล่าวถึงโดยดัดบแต่คั้นมา มีใช้ว่าใครที่ไหนดอื่นคือบัณฑิต. ถ้าเราท้านฉลาดระตักคิพิจารณา บัณฑิตก็มีใช้

ตาบ ยศ ธรรมเจริญ สุข แก่สาธุชนทุกถ้วนหน้าผู้แสวงหาแต่โดยชอบ
 ด้วยผู้ที่ประกอบภารแสวงหาโดยมิชอบ ขอบใจอำนวยให้เกิดความ
 รู้จักผิดชอบชั่วดี โดยเหตุผลวิธีอื่นที่แย่งกรรมทางใดทางหนึ่ง เพื่อ
 ให้กลับตัวเปลี่ยนใจดำเนินทางใหม่ ทั้งนี้ เพื่อสันติสุขและไพฑูริยผล
 แก่คนและหมู่ แก่ประเทศชาติและโลกเป็นที่สุด สัมคังจุดประสงค์
 แห่งพระพุทธศาสดาจึงทุกประการ.

อุจจาวจาที่สดนุกถามีใจความพร้อมทั้งอรรถาธิบาย ดังแสดง
 มาด้วยประการฉะนี้.

เล่ม ๒๗ ตอนที่ ๔ ประจำเดือน มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕

พระสูตรแปล ตอนใหม่

พระธรรมเทศนา ของ พระมหาเจริญ ป. ๘

พระพุทธศาสนาในรัสเซีย ของ พระยาสุรินทรภาชัย

* สันทนาเรื่องจิตต์เกิดดับ ของ พระยานิกรนิติการ

The empire of our Lord อ. ขาวเทียมสังข์ แปล

มาฆะ ปี ๒๔๘๕ ต้องเดือน ฯลฯ

ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ

สงวนลิขสิทธิ์

THE
SUN
SHINE
ON
THE
MOUNTAINS

THE
MOUNTAINS
ARE
COVERED
WITH
TREES

THE
TREES
ARE
GREEN
AND
THE
MOUNTAINS
ARE
BROWN

THE
MOUNTAINS
ARE
VERY
TALL
AND
THE
TREES
ARE
VERY
TALL

THE
TREES
ARE
VERY
TALL
AND
THE
MOUNTAINS
ARE
VERY
TALL

พระธรรมเทศนา อัครโนบุพพกัมมวัตถุกถา

พระมหาเจริญ (สุวรรณโณ ป. ๘) วัดบวรนิเวศวิหาร

เรียบเรียงแต่ง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

มตฺตาสฺสขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ

จเช มตฺตาสฺสํ ชีโร สมปสฺสํ วิปุลํ สุขนฺติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาในอัครโนบุพพกัมมวัตถุกถา

พรรณนาหลักธรรมตามพระพุทธภาษิตอันมาในธรรมบท ขุททกนิกาย
ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปรารภบุพการกรรมของพระองค์เอง ซึ่งมี
เรื่องเล่าไว้โดยพิสดารในอรรถกถาแห่งธรรมบท มีความย่อว่า “เมื่อ
สมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ในพระเวฬุวนาราม ใกล้กรุงราชคฤห์
ในมคธรัฐ ครั้นนั้น ได้เกิดภัยชน ๓ ประการ คือ ทุพภิกขภัย
อมฤตภัย และโรคภัย ในนครเวสาดี คณะเจ้าดิจฉวี ผู้ครอง
นคร ได้ส่งทูตไปเชิญเสด็จพระพุทธดำเนินสู่กรุงเวสาดี พระเจ้า
พิมพิสาร กรุงราชคฤห์ ได้ทรงจัดการตั้งเสด็จเป็นมโหฬารสักการะ
จำเดิมแต่เสด็จพระพุทธดำเนินออกจากพระเวฬุวนาราม จนกระทั่ง
เสด็จข้ามแม่น้ำคงคาเข้าเขตคณครเวสาดี คณะเจ้าดิจฉวีพร้อมด้วย
ชาวเมืองก็ได้จัดการรับเสด็จต่อไปเป็นมโหฬารสักการะทูลคุณ ตั้งแต่

แม่น้ำนั้นจนได้เข้าสู่นคร เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จขึ้นทรงฝั่ง
 แม่น้ำคงคา เขตนครเวสาดี มหาเมฆก็ตั้งตกเป็นฝนโบกขรพรรษ
 ฟ้าใหญ่ ภัยทั้งปวงก็เริ่มสงบลงโดยลำดับ ด้วยพุทธานุภาพ พระ
 บรมศาสดาได้ตรัสรัตนสูตรโปรด เป็นเหตุให้เกิดธรรมาภิตมัยแก่
 เวไนยนิกรเป็นอันมาก เมื่อทรงทราบว่าภัยทั้งปวงสงบแล้ว ก็ทรง
 อำลาเสด็จออกจากนครเวสาดี กลับไปประทับอยู่จำพรรษาในพระ
 เวฬุวนารามในมคธรัฐ คณะเจ้าตถาคตและพระเจ้าพิมพิสารก็จัดการ
 ตั้ง แดะรับเสด็จเป็นมโหฬารตั้งการะอีก ในการเสด็จไปและกลับ
 จากนครเวสาดีในครั้งนั้น โดยฉะเพาะในตอนข้ามแม่น้ำคงคา ท่าน
 พรณนาว่า ได้มีพราหมณิกอันใหญ่ยิ่งไพศาลมาถวายบูชาตั้งการะ
 เป็นมหาสังฆาตม ภายหลังพวกภิกษุได้กล่าวปรารภกันถึงเรื่อง
 สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบ จึงตรัสว่า บูชาตั้งการะอันมโหฬาร
 นั้น มิใช่เกิดเพราะอาณูภาพของสิ่งอื่น แต่เกิดเพราะอาณูภาพ
 บุญกรรมของพระองค์ คือเมื่อครั้งพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อว่าตั้งระ
 ในเมืองตักกาสีดาในอดีตกาล ได้ทรงชำระตกแต่งदानพระศตูปที่บุญ
 อัญญาตของพระศตัมมะปัจเจกพุทธเจ้าผู้เป็นบุตร แดะผูกผ้าด้ายกนก
 ขึ้นเป็นธงท่งกนรมเหนือพระศตูป ด้วยผดานีตั้งดีแห่งการที่พระองค์
 ทรงตั้งตถะตูปนั้นในครั้งนั้น จึงมีผู้บูชาตั้งการะเป็นมโหฬารยิ่งใน
 ครั้งนั้น เมื่อทรงปรารภเหตุนี้ จึงตรัสพระคาถาตั้งทักขณเป็นบทนิกเขป
 ณเบื้องตนนั้นว่า

“มตฺตาสุขปริจฺจาภา ปสฺเส เจ วิปฺลํ สุขํ
 จเช มตฺตาสุขํ ธีโร สมฺปสฺสํ วิปฺลํ สุขํ”

แปลความว่า “ถ้าเห็นสุขไฟบุด เพราะสละสุขพอประมาณ ปราชนฺ
 เมื่อเห็นสุขไฟบุดดีกว่า พึงสละสุขพอประมาณเสีย” ดังน.

ความจริง ยอดปรารภนาของสัตว์ทุกหมู่เหล่า ก็คือสุข สุข
 ตามพระพุทธภาษิตนี้มี ๒ สถาน คือ มตฺตาสุข สุขพอประมาณ ๑
 วิปฺลสุข สุขไฟบุด ๑ สุขอย่างน้อย สุขนึกเดียว หรือสุขบกพร่อง
 เป็นสุขพอประมาณ, สุขอย่างมาก สุขยั่งยืน หรือสุขเต็มที เป็น
 สุขไฟบุด. ในสุข ๒ อย่างนี้ สุขไฟบุดย่อมดีกว่าสุขพอประมาณ เหตุ
 ฉะนั้น ถ้าจำต้องสละสุขพอประมาณ เพื่อแลกสุขไฟบุด ก็ควรสละ
 สุขพอประมาณเสีย.

สุขที่จะพึงได้พึงถึงในปัจจุบัน เรียกว่า ทิฏฐธรรมสุข คือสุข
 ในปัจจุบันทันเห็น ทิฏฐธรรมสุขนาคัยสุขวัตถุ คือ ทรัพย์ ยศ
 ไม่ตรี ความผาสุกไม่มีโรค และความไต่บาให้ญกรณียกิจ มีเตียง
 มารดาบิดา บุตร ภรรยาให้เป็นสุขเป็นต้น เกิดขึ้นเพราะประกอบ
 ธรรมที่เป็นเหตุ ๔ ประการ คือ อุฏฐานธัมมปทา ถึงพร้อมด้วย
 ความหมั่น ประกอบการงานเครื่องเลี้ยงชีวิต เช่นการทำนา การ
 ค้าขาย การรักษาโคหรือเลี้ยงสัตว์ การรับราชการ หรือการช่าง
 ต่าง ๆ เป็นต้น ขยันไม่เกียจคร้าน รอบรู้อุบายวิธีดำเนินการงาน
 ตามบรรทัดทำให้สำเร็จด้วยดี. อารักขธัมมปทา ถึงพร้อมด้วยการ

วิชาโลกทรัพย์ที่ได้มาโดยธรรม ด้วยความขยันหมั่นเพียร มิให้
 เป็นอันตรายเพราะภัยต่าง ๆ. กติยานมิตตคา มีเพื่อนเป็นคนดี ผู้
 จะชักนำไปในทางดี ไม่คบคนชั่ว ผู้จะชักนำไปในทางเสื่อมเสีย.
 สัมชวิตา คิดซึ่งทางใดทางเดียวให้รอบคอบแล้ว ใช้จ่ายเพียงชีวิต
 ตามสมควร มิให้ฟุ่มเฟือยนัก มิให้เบียดกรอนนัก และเว้นจากอบาย-
 มุข คือทางฉิบหายแห่งโลกทรัพย์ เช่นเป็นนักเดงหญิง เป็นนักเดง
 เสรา เป็นนักเดงเด่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตตส์หายเป็นเพื่อนคู่หู.
 ประกอบด้วยอายมุข คือทางเจริญแห่งโลกทรัพย์อันตรงกันข้ามกับ
 อายมุข “อิมะ โข... จตุตทาโร ธมมา กุลปุตตสุส ทิฏฐิ-
 ธมมhitาย สัตตุนติ ทิฏฐิธมมสุขาย” “ธรรม ๔ ประการ
 เหล่านี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน เพื่อทิวฐธรรมสุข
 แห่งกุตบุตร” ถ้าธรรมเหล่านี้มีเต็มที่ ทิวฐธรรมสุขก็ไพบูลย์ ถ้ามี
 ย่อหย่อน ทิวฐธรรมสุขก็พอประมาณ บุคคลผู้ใดใคร่สุขและหวัง
 จิตให้เป็นปกติในปัจจุบัน พึงละความเกียจคร้าน ความทำย่อ
 หย่อน ขวนขวายให้ถึงพร้อมด้วยความหมั่นประกอบการทำงานเป็นต้น
 ไปในทางเสื่อม ดำเนินอยู่ในทางเจริญงอกงามแห่งทรัพย์ และสุขวัตถุ
 ใดๆ เช่น ยศ ไม้ตรี ก็จักชื่อว่า ขวนขวายเพื่อสุขพอประมาณ
 เพื่อบัดถึงทิวฐธรรมสุขอันไพบูลย์.

แต่ว่า ทิวฐธรรมสุข แม้ไพบูลย์ ก็ไพบูลย์แต่ในปัจจุบัน และ
 แม้สุขที่อยู่ในวงแคบ เพราะเรียกได้ว่าเป็นอดีตสุข สุขส่วนคนเท่า

๕ เหตุฉะนี้ ๕ แม้มันมีที่ ๕ ก็ชื่อว่าปฏิกูลประมาณ ในเมื่อเทียบ
 กับสุขที่จะพึงได้พึงถึงในภายหลัง ซึ่งเรียกว่าสัมปรายสุข สัมปราย-
 สุข ๕ อาศัยสุขวัตถุ เช่น สัมปัต ยศ อายุ วรรค เกิดขึ้นเพราะ
 ธรรมเป็นเหตุ ๕ ประการ คือ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑
 สติสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๑ จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยจาคะ ๑
 ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ๑. ศรัทธา ได้แก่ความเชื่อ
 เรื่องกรรม คือเชื่อว่า กรรมดีมี กรรมชั่วมี กรรมดีให้ผลดี
 กรรมชั่วให้ผลชั่ว ไม่ไร้ผล หรือให้ผลสืบกัน และบุคคลมีกรรม
 เป็นของ ๆ ตน คนทำดี ก็ได้ดี ทำชั่ว ก็ได้ชั่ว จะหักกันไม่ได้
 และเชื่อความตรัสรู้ของพระศาสดาพุทธเจ้า เมื่อถึงพร้อมด้วยศรัทธา
 ตามที่กล่าวมานี้ ย่อมมีหิริ ๕ ละอายใจในอันที่จะทำชั่ว ๕ ละอายใจ
 เกิดขังความชั่วทุกประเภท โศคตปเปะ กัดเกรงต่อผลชั่วที่จะ
 เกิดสนอง จึงไม่ทำชั่วลงไปได้ และมีความเชื่อฟังต่อคำสั่งสอนของ
 พระพุทธเจ้า เพราะเชื่อว่า พระองค์ตรัสคำจริง เพราะได้ตรัสรู้จริง
 การไม่ทำชั่ว รักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษเป็นคิด ผู้ถึง
 พร้อมด้วยศีล ๕ ย่อมไม่ประพฤติเป็นเหตุเบียดเบียนตนและผู้อื่น ๕
 ว่าให้อภัย อยู่ในที่ใด ย่อมมีสันติสุขในที่นั้น การสละกิเลสที่เป็น
 เหตุให้ดวงคิด เป็นจาคะอย่างหนึ่ง การสละประโยชน์สุขของตน
 เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นก็เป็นจาคะอย่างหนึ่ง ผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ
 ย่อมมีศีลมั่นคง และมีอุบายกว้างขวาง ประกอบด้วยเมตตา

กรุณา เคารพความดีของผู้อื่น เป็นการบำเพ็ญปรหิตประโยชน์ตาม
สมควร ปัญญาในข้อท้ายได้แก่ความรู้ อันเป็นเหตุให้ดำเนินไปใน
ทางที่ถูก เป็นเครื่องประกอบธรรมข้ออื่น ๆ ให้เป็นไปด้วยดี ผู้ถึง
พร้อมด้วยปัญญา ย่อมสามารถบริหารรักษาตนให้ได้ดี และเมื่อ
ประสบวิปริณามธรรม คือ แก่ เจ็บ ตาย ก็มีปัญญารู้เท่าต่อ
ธรรมดา สามารถประกอบจิตให้บริสุทธิ์ จึงเป็นผู้หวังสุคติได้ใน
สัมปรายภพ “อิมะ โข... จตุตตาริ ธมฺมา กุตปุตตสฺส
สมฺปรายหิตาย สํวตฺตุนฺติ สมฺปรายสุขาย” “ธรรม & ประการ
เหล่านี้ แด เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลในสัมปรายะ คือ ภายหน้า
เพื่อสัมปรายสุขแห่งกุตบุตร” มิใช่แต่เป็นไปเพื่อสุขภายหน้าเท่านั้น
ย่อมเป็นไปเพื่อสุขตั้งแต่ในปัจจุบนันด้วย แต่ตัดออกไปถึงภายหน้า
ทำนจึงจัดเป็นสัมปรายสุข และเป็นผู้ถึงผู้นั้นด้วย จึงนับว่าเป็น
ปรสุขได้อีก ผู้ที่ประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่าบำเพ็ญสุขแก่
ผู้อื่นด้วยหนึ่ง แท้จริง อดีตสุข คือสุขส่วนตน เป็นสุขพอประมาณ
เท่านั้น เมื่อเทียบกับปรสุข เพราะว่าตนมีเพียงผู้เดียว ส่วนผู้อื่นมี
เป็นอันมาก ทั้งที่เกี่ยวข้องกับตน เช่นเป็นผู้ร่วมทุกข์ ตลอดจนถึงร่วม
ชาติ ทั้งที่ไม่เกี่ยวข้องกับตน และเมื่อเพ่งถึงชีวิตของเฉพาะบุคคล
ก็เป็นของสั้นของน้อยไม่ไปถึงไหน เพ่งความตั้งอยู่แห่งหมู่ ตังคณ
แต่สกุตขึ้นไป ย่อมเป็นภาณานกว่า เพราะเหตุนี้ จึงควรเห็นสุข
ประโยชน์ส่วนตนมากเป็นใหญ่กว่าส่วนตนฝ่ายเดียว อนึ่งมีหลัก

ธรรมดาอยู่ว่า สัตว์ทุกหมู่เหล่าต่างมีความปรารถนาสุข ไม่ต้อง
การทุกข์อยู่ด้วยกัน จึงควรถือเป็นธรรมได้ข้อหนึ่งว่า บุคคลไม่
ควรแสวงหาสุขให้แก่ตน ด้วยวิธีให้ทุกข์แก่ผู้อื่น และควรเฉย
สุขของตนให้แก่ผู้อื่นบ้างตามสมควร เพราะเหตุนี้ สัมเด็จพระบรม
ศาสดา เมื่อทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรประกอบ
การงานเครื่องเลี้ยงชีวิตเป็นต้น เพื่อให้บรรลุถึงทิฐิธรรมสุข อัน
เป็นสุขส่วนตนโดยตรงแล้ว จึงทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยศีล เพื่อ
ให้มีความประพฤติอยู่ในขอบเขตต์ ไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่ง
เป็นการให้ทุกข์แก่เขา และทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยจาคะคือการสละ
เพื่อให้ไม่เห็นแก่ตนฝ่ายเดียว เมื่อถึงคราว ก็อาจสละก้ำถึงกาย
ก้ำถึงทรัพย์เป็นต้น เป็นการเฉยหรือให้สุขแก่ผู้อื่นตามสมควร และ
สละกับจาคะจักเป็นไปได้ ก็เพราะมีศรัทธาเป็นคุณเครื่องชักนำ มี
ปัญญาเป็นคุณเครื่องสนับสนุน ทั้งศรัทธาและปัญญายังเป็นบ่อเกิด
แห่งคุณสารอื่น ๆ อีก จึงทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาเป็นข้อ
ต้น และให้ถึงพร้อมด้วยปัญญาเป็นข้อท้าย ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุถึง
สัมปรายสุข อันเป็นสุขกายหน้าของตน และเป็นสุขถึงผู้อื่นด้วย
ถ้าบุคคลต่างปฏิบัติตามพระโอวาทที่ตรัสสอนไว้นี้ แม้เพียงเป็นผู้มี
ศีล ไม่เบียดเบียนกันและกัน ดำรงมระวังในกันและกัน ไม่ยอมให้
การเบียดเบียนกันเกิดขึ้น ทั้งตนและผู้อื่น จักอยู่เย็นเป็นสุขไม่น้อยเลย
ถ้าแลมีความโอบอ้อมอารีเสียสละให้กันได้ด้วยจาคะอีก จักเป็น

ดูขันธ์มบูรณ์ยังขันธ์นอก เพราะเหตุ^๕นี้ ดัมเด็จพระบรมศาสดาทรงปรารภ
ถึงดูขันธ์ที่พึงมีในโลก จึงทรงอุทาน^๕ขึ้นด้วยพระพุทธรู^๕อุทาน อันมาใน
อุทาน ขุททกนิกายว่า “อพฺยาปชณํ สุขํ โลเก ปาณญเตสุ
สญฺญโม” แปลความว่า “ความไม่เบียดเบียน คือความดำรง
ในสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขในโลก” ดังนี้ บุคคลผู้ใคร่สุข ไม่ควรคิด
อยู่ในทวิฐานะธรรมสุขเท่านั้น ควรแสวงหาล้มปราชัยสุขต่อไป เพราะ
ปัจจุบัน^๕นี้หนอยนัก และตนเองก็มีเพียงผู้เดียว ทั้งจักไม่อยู่ยั่งยืนไป
ได้เท่าไร ส่วนภายนอก^๕นี้มากต่อมาก ถ้าเห็นว่าจักได้
ล้มปราชัย เพราะสละทวิฐานะธรรมสุข ก็พึงสละเพื่อแสวงหาสุขที่ไพบูล
กว่า และพึงตั้งสมอบรมธรรม ๔ ประการ มีศรัทธาเป็นต้นตาม
สามารถ เพื่อผลคือล้มปราชัยอันไพบูล.

แต่สุขตามที่กล่าวมานี้ จะเป็นทวิฐานะธรรมสุขก็ตาม ล้มปราชัย-
สุขก็ตาม แม้จะไพบูลเป็นมนุษย์สุขล้มปัตติ หรือทิพยสุขล้มปัตติอัน
ยิ่งใหญ่ไพศาลเพียงใด ก็เป็นสุขภายนอก และเป็นของไม่เที่ยง ไม่
ยั่งยืนคงทน มีอันแปรปรวนไปเป็นธรรมดา สุขภายนอกแม้มีสัก
เท่าไร ถ้าไม่มีสุขภายใน ก็เหมือนไม่มีสุข เหตุ^๕นี้ จึงยังมีใช้สุข
ไพบูลแท้ เป็นสุขพอประมาณ เมื่อเทียบกับสุขภายในที่เที่ยงและยัง
ยืน สุขภายในเช่น^๕นี้ก็คือสุขที่ปราศจากกิเลสคือราคะ อันได้แก่ความ
กำหนัดยินดีติดอยู่ในกามทั้งหลาย ด้วยว่าใจที่ประกอบด้วยราคะ
ย่อมคั่นร่นแต่ไปต่าง ๆ ถูกความอยากดุจชักให้แสวงหาไปรอบค้ำ

ก็การแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพียงเพื่อบำรุงกายเท่านั้น ไม่เป็นการยุ่งยาก
 เด็ดร้อนสักเท่าไร แต่การแสวงหาที่ถูกความปรารถนาอันมีราคะ
 เป็นต้นเดิมดุจชักไปนั้น แต่เป็นการยุ่งยากเดือดร้อนไม่น้อยเลย ที่ได้
 ดุชนั้นน้อยนัก และเมื่อแท้ ดุชที่ได้นั้น ก็เป็นดุชเพราะดัมปรารถนา
 และได้ในขณะที่ดัมปรารถนาเท่านั้น หลังจากนั้นก็จืดจางไป ทั้งใจ
 ก็มีได้บริโภคใช้สอยถึงเหตานั้นเลย ดุชที่เจือความปรารถนาฉะนั้นเป็น
 กามดุช หรือเป็นดัมมิ์ดุช ดุชอิงดามิ์คือกามคุณ แม้เป็นดุชภายใน
 ก็มีใช้ภายในแท้ เพราะอาศัยกามวัตถุภายนอก และเป็นดุชที่ไม่เที่ยง
 ดุจเดียวกัน ทั้งแฝงทุกขไว้ข้างหน้าบ้างข้างหลังบ้าง แม้ทวิฐธรรมดุช
 และดัมปรายดุช ถ้าเจือด้วยกามกิเลส ก็พดอยเป็นกามดุชเช่นเดียว
 กัน ใจที่ดูอำนาจความปรารถนา ย่อมหาโอกาสเป็นดุชดังบได้ยาก
 แกวแหวนเงินทองเป็นต้นที่มีอยู่ก็ไม่ช่วยให้เป็นดุชได้ บางที่เมื่อ
 ปรารถนาไม่ได้ล้มหวัง อาจคิดรนเพื่อให้ได้ แม้โดยทางเบียดเบียน
 ผู้อื่น และอาจเป็นทุกขเดือดร้อนถึงกับทำลายตนเอง เช่นที่มีตัว
 อย่างอยู่บ่อย ๆ ใจที่ประกอบด้วยราคะ จึงเป็นใจที่หมกมืดดำระ คก
 เป็นทาสของความอยากต้องรับทุกขเดือดร้อนทั้งที่ใจเอง ทั้งที่เกิด
 เพราะกรรม คือการที่ทำไว้ไป เปรียบเหมือนเขียงดิบเนื้อ ซึ่งต้อง
 รับแต่คมมีด ส่วนใจที่หายกำหนดยินดียินดีติดอยู่ ย่อมหมกอยากหมก
 ปรารถนาในกามคือสิ่งที่ใคร่ทั้งหยาบ จึงเป็นใจมืดดำระเต็มที เป็นใจ
 เกษม คือปลดปล่อยพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง จึงเป็นดุชหมดจดแจ่มใส

และผู้ที่พ้นวิราคะแล้ว ย่อมไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นต้นเชิง เพราะหมด
กิเลสอันเป็นต้นเหตุให้เบียดเบียนแล้ว เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระบรม
ศาสดาจึงทรงอุทานชนด้วยพระพุทธรูปอุทานอันมาในอุทานขุททกนิกาย
ว่า “สุขา วิราคตา โลเก กามานํ สมตักฺกโม” แปลความว่า
“ความหายกำหนดยินดีติดอยู่ คือความดวงเดี่ยวซึ่งกามทั้งหลายเป็น
สุขในโลก” ดังนี้.

แต่ความยินดีติดอยู่ในกามทั้งหลายย่อมมี เพราะมีผู้รักใคร่คน
คนหนึ่งหรืออีกคนหนึ่งเป็นสมมติ เมื่อเพิกถอนสมมติเสียแล้ว ก็เป็นอนัตตา คือ
ไม่มีคน แต่เพราะอวิชชา คือความไม่รู้จริง จึงเกิดอัตตมิมานะคือ
ความสำคัญว่า เรามิใช่เขาเป็นชน แต่เขาก็เกิดความรู้ดีว่าเป็นเราเป็น
เขา เป็นของเราเป็นของเขา และเกิดความสำคัญเปรียบเทียบระหว่าง
เราและเขาชนว่า ดีกว่าเสมอกัน เดวกว่า และเมื่อประสบอารมณ์
อะไร ๆ ก็คอยเอาคนออกมารับไปทุกสิ่งทุกอย่าง เช่นเมื่อได้ชม ก็ออก
รับว่าคนได้ชม เมื่อถูกตำหนิก็ออกรับว่าตนถูกตำหนิ ตลอดจน
เมื่อร่างกาย แก่ เจ็บ ตาย ไปตามธรรมดา ก็ออกรับว่า ตนแก่
ตนเจ็บ ตนตาย เหตุฉะนั้น จึงเกิดรัก แกร่งแย่ง แข่งขัน โกรธ
เกลียด กัดัว และทุกขเดือดร้อนจนพร้อมมูล โทษทุกขให้ด้านมืดเพราะ
อัตตมิมานะเป็นต้นเหตุ ส่วนความนำออกได้ซึ่งอัตตมิมานะ ย่อมทำลาย
ความรู้ดีว่าเป็นเรา เป็นเขา เป็นคนได้เสียได้ เมื่อประสบอารมณ์
อะไร ๆ ทั้งส่วนดีและส่วนร้าย ก็ไม่มีคนออกมารับ จึงไม่ต้องคอยยินดี

ยินร้ายเดือดร้อนไปตามอารมณ์ เมื่อร่างกาย แก่ เจ็บ ตาย ไป
 ตามธรรมดา ก็ไม่มีคนออกมารับว่า คนแก่ เจ็บ ตาย จึงเป็นผู้พิน
 ทุก พินโกรธ พินทุกข์เดือดร้อน พินแก่ เจ็บ ตาย ได้ชื่อว่าพิน
 ทุกข์ทั้งปวง ข้อนั้นจึงเป็นบรมสุข คือสุขอย่างยิ่ง หรือยอดเยี่ยม เพราะ
 เหตุ^๕ สัมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงอุทานชนด้วยพระพุทธอุทานอัน
 มาในอุทานขุททกนิกายข้อต่อไปว่า “อสมิมานสุส วินโย เอต
 เว ปรมํ สุขํ” แปลความว่า “ความนำออกได้ซึ่งอสมิมานะ คือ
 ความดำคัญว่าเรามี เราเป็น^๕แน่ เป็นบรมสุข” ดังนี้ สุขในอุทาน
 ภาษิต^๕ เป็นนิพพานสุข คับกิเลสแฉะกองทุกข์สิ้นเชิง ดังที่ตรัสไว้อีก
 บรรยายหนึ่งว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ” “นิพพานเป็นบรมสุข” ดังนี้
 บรมสุข^๕ เป็นนิรามิตสุข สุขปราศจากอามิตคืออกามคุณ เป็นสุข
 ไพบูลย์แท้จริง บรมสุข^๕นั้นจักเกิดขึ้น เพราะอาศัยการปฏิบัติอบรมใน
 อริยสังคัมภรค ย่นย่อลงเป็น คัด สมาส ปัญญา เป็นข้ออันพุทธ-
 ศาสนิกชนพึงศึกษาสำเหนียกตามพระพุทธดำรัสโนวาท บุคคลผู้ใคร่สุข
 เมื่อได้ทิฐฐิบรมสุขและล้มปราชัยสุข อันเป็นสุขภายนอกตามสมควร
 แล้ว พึงแสวงหาสุขภายในคือไปตามแนวอริยสังคัมภรค กล่าวคือ
 ทำใจให้ว่างรัก ว่างชัง ว่างจากความดำคัญว่าเรา ว่าเขา อันเป็น
 ที่ตั้งแห่งความรัก ความชัง หรือกล่าวโดยส่วนรวมว่าทำใจให้ว่าง
 กิเลส เมื่อทำได้ดังนี้แม้ชั่วคราว ก็จักได้สุขภายในอันนับเข้าในผล
 ฝ่ายแห่งบรมสุข และควรคิดขังใจดูว่า “ใจที่ว่างก็เกิดบางอย่าง

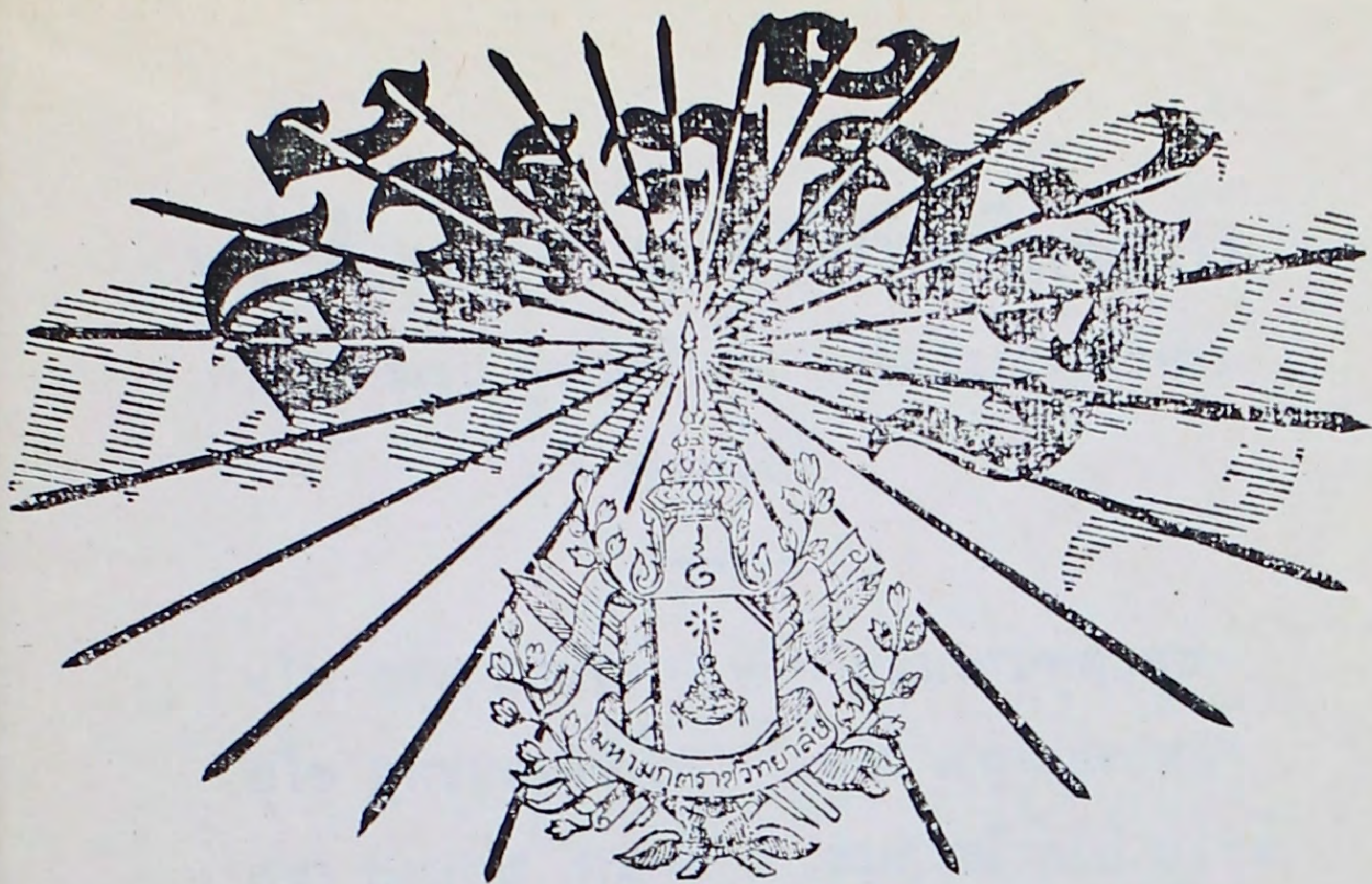
เพียงชั่วคราวยังเป็นสุขได้ ถ้าว่างโดยสิ้นเชิงตลอดไป จักเป็นสุข
เพียงไหน” เมื่อคิดได้เช่นนี้ ก็จักเห็นแก่บรมสุขได้ราว ๆ เหตุฉะน
เมื่อเห็นว่าจักได้สุขภายในอันเป็นฝากฝ่ายแห่งบรมสุข เพราะสัตว์
ธรรมสุขและสัมปรายสุข ก็พึงสัตว์เพื่อแตกสุขที่ไพบูลกว่า และพึง
ตั้งสมอบรมอริยสังคัมมรรคตามลำดับ เพื่อจักได้บรมสุขอันเป็น
วิมุตสุขแท้จริง.

บุคคลผู้อาจสัตว์พอประมาณ เพื่อสุขไพบูลตามนัยที่แสดง
มานี้ ได้ชื่อ ชีระ คือปราชญ์ เพราะเป็นผู้มีสติปัญญาพอเพื่อจะไม่
ติดอยู่ในสุขพอประมาณณะพะหน้า อาจสัตว์เพื่อแตกวิมุตสุขได้
พึงเห็นสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นนิทสันตนาทรณ์ แม้ในเรื่องตนเอง
คือในการสัตว์ที่ทรงทำเมื่อครั้งเป็นสังฆพราหมณ์ตามที่เล่ามาข้างต้น
ได้ชื่อว่า ทรงสัตว์ธรรมสุขเพื่อสัมปรายสุขอันไพบูล และปรากฏ
ในชาดกปกรณ์นั้น ๆ ว่า เมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ก็ไม่ทรงคิด
อยู่ในทิวธรรมสุขและสัมปรายสุข ทรงยอมสัตว์เพื่อบรมสุข ทุก
พระชาติโดยลำดับมา ในที่สุดเมื่อได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ-
ญาณแล้ว ก็ชื่อว่าได้ทรงบัดดูบรมสุขอันเป็นวิมุตสุขแท้จริง เมื่อ
ทรงบัดดูบรมสุขแล้ว ก็ยังมีพระหฤทัยไหวเห่ในรูปขันธ์ผู้ยังไม่ได้
รับสุข แม้มีความปรารถนาสุข อันกำลังแห่งพระมหากรุณาให้ทรง
ชมกษะมัน มันอยู่ในอันที่จะทรงบำเพ็ญปริหิตสุขสมบัติ เป็นเหตุ
ให้ไม่ทรงคำนึงถึงความเหนื่อยยาก จึงได้พิจารณาถึงส่อนเวไนยนิกร

เพื่อให้มัตถุถึงสุขอันไพบูลย์ จึงปรากฏว่าทรงเป็นมหาบุรุษแห่งโลก
เพราะประกอบด้วยพระมหากรุณา ต้องด้วยพระมหาสมณนิพนธ์
ภาษิตว่า “มหาปฐิสภาวสุส ลกฺขณํ กรุณาสโห” “อริยาคัยที่ทน
อยู่ไม่ได้ เพราะกรุณาเป็นลักษณะของมหาบุรุษ” ดังนี้ ขอนควร
เป็นเนติคติของบุคคลทั่วไป เมื่อคนได้มัตถุสุขประโยชน์ตามสมควร
แล้ว ก็ไม่ควรจะมีใจคับแคบหนึ่งดูดาบ ควรมีเมตตากรุณาบำเพ็ญสุข
ประโยชน์แก่ผู้อื่นตามกำลังสามารถ.

ถ้าชนผู้ใคร่สุข พึงอภัยความไม่ประมาท หมั่นเพ่งพินิจ
ด้วยสติและปัญญาว่า อย่างไรเป็นสุขพอประมาณ อย่างไรเป็นสุข
ไพบูลย์ ไม่ควรคิดอยู่ในสุขพอประมาณที่เกิดเฉพาะหน้า และไม่ควร
ควรเกียจคร้านในอันที่จะแสวงหาสุขให้ยิ่งขึ้นไป ถ้าเห็นว่าจักได้สุข
ไพบูลย์ เพราะสละสุขพอประมาณ ก็พึงสละเพื่อแสวงหาสุขไพบูลย์ เช่นนั้น
ก็จักประสบทิฏฐธรรมสุขไพบูลย์ สัมปรายสุขไพบูลย์และบรมสุขไพบูลย์
โดยลำดับ ต้องด้วยนัยพระพุทธภาษิตอันมาในธรรมบท ขุททกนิกาย
ว่า “อปฺปมตฺโต หิ ฌายนฺโต ปปฺโปติ วิปฺลํ สุขํ” “ผู้ไม่
ประมาท เพ่งอยู่ ย่อมถึงวิมุตตสุข” ดังนี้.

รับประทานวิสัยชานามา ในอรรถโนปุปพกัมมวัตถุกถา ยุติถึง
ด้วยเวทนา ด้วยประการฉะนี้.

เล่ม 29 ตอนที่ 1 ประจำเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2486

บันทึกประจำเดือน ของ เจ้าหน้าที่กองบรรณาธิการ

พระธัมเทศนา ของ พระมหาเจริน ป. 9

พระพุทธศาสนาประจำวัน ท. บทจเริน แปล

บทกวีเรื่อง ปุณฺทิตถาณี ของ ป. ป. กริเมธ

อริยสัจ-พุทฺธิจํทำจิง ของ ป. ทรัพย์สุนทร

ธัมมทริทัย ของ พระเนกขัมมุนี

บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง เล่ม 4 ของ ท. ธรรมธัช ป. 9

ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ

สงวนลิขสิทธิ์

พระธัมมเทสนา พุทฺธูปปาทเทสิขกถา

พระมหาจเริน สุวฑฺฒโน ป. ๑ วัดบวรนิเวศวิหาร

เรียบเรียง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สุโข พุทฺธานมูปาทา สุขา สทฺธมฺมเทสนา

สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี สมคฺคานํ ตโป สุโขติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธัมมเทสนา พรรณนาธรรมซึ่งพระได้ตรัสเป็น
เครื่องชี้ทางแห่งความสุข ตามพระพุทฺธภาษิตอันมาในชั้นบทขุททก-
นิกายทักขิณโวเป็นบทอุเทศ นะเบืองต้น แปลความว่า “ความเกิด
ขึ้นแห่งพระพุทฺธเจ้าทรงหายให้เกิดขึ้น การแสดงพระธรรมให้เกิดขึ้น
ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดขึ้น ความเพียรของผู้พร้อมเพรียง
กันให้เกิดขึ้น” ดังนี้ พระพุทฺธภาษิตนี้ แสดงถาปนให้เกิดขึ้น 4 ประการ
จำเดิมแต่ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทฺธเจ้าเป็นต้นไป.

ความดำริหา ชื่นบาน เฝออิ่มแ่มได้ ปดอดไปร้ง จากทุขภัย
เดือดร้อน ได้ชื่อว่าสุข สุขนี้เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตจิตใจให้เป็นไป
ได้ด้วยดี ตรงกันข้ามกับทุกข์เป็นเครื่องแผดเผาให้อาดูรเดือดร้อน จึง
เป็นพรที่ปราณนาตรงกันของทุก ๆ คน จะเห็นได้ในคำอวยพรหรือคำ
อนุโมทนาทั้งปวง เช่นว่า “สุขีโต โหตุ ขอจงบันดสุข” แม้ใน
บทจเรินเมตตาแผ่ไมตรีจิต เช่นในกรณียเมตตสูตรก็มีว่า “สพฺเพ

สตตะ ภวนตุ สุกตัตตะ ขอสัตถ์ทงหตาย จงรักลำคณให้เป้นสุข
 ทวกันเกิด” คังน ดุขเป้นที่ปราณาดังกล่าวมา เพราะมอกังหนึ่ง
 บังคับให้ปราณา ดึงนคอกุช ในเวตาที่ไม่มุขหรือไมเห็นว่าเป็น
 มุข ก็ไม่จำคองการสุข แต่เมอมมุขหรือเกิดเห็นว่าเป็นมุขชน ก็เกิด
 คองการแตะชวนชวายเพื่อให้ได้สุขมา แตะสุขจักปรากคเมอมมุขหย่าง
 หนึ่งสนุดตง แต่เมอดุขสนแตะ มุขก็กดับปรากคให้คองการสุขอีก
 มชอเปรียบโตกันควยคณไม มุขเหมือนความแหงผากอนเกิดแตะแตะ
 ตะวน ดุขเหมือนน้า เมอมมุขก็จำคองการสุข เหมือนเมอมความ
 แหงผากก็จำคองการน้า แตะเมอจำคองการสุข ก็คองความว่ามุข
 ยังไม่สุขคณกะแตะง โดกได้อาศัยสุขแก่มุขพอกันหยุจิงเป้นไปได
 เหมือนคณไมได้น้ำหตอเดยงดำคณหยุณะนห ดุขมุขมีคูกันหยุหย่างน
 ในโดก แตะเป้นเรื่องประจำชวิต จนถิงเมอถามถิงชาวคราวชองกัน
 แตะกัน ก็ถามถิงสุขมุขนเองเป้นกะทุชอไหย แตะมุขนั้นแม่มไม
 ปราณา ก็ยอมมีให้ได้ประดบหยุเต็มอ จิงเป้นเหตุให้ปราณาแตะ
 แตะงสุขหยุร่าไป.

ในการแตะงให้ได้สุข จำคองรู้จักหตบมุข ยกคัวหย่างความ
 ยากจนขาดแตะน เพราะมีไม่พอแกคองการ หรือไมมีตามท
 คองการ เป้นมุขเคอครอน เมอปราณาสุขอนตรงกันชน ก็จำ
 คองรู้จักหตบความยากจนขาดแตะนนเลย ถ้าไม่รู้จักหตบ แมจะ
 ชวนชวายประการใด ก็ไม่อาจประดบสุขได้ คงคองพบแตะมุข ใน

การหตฺบทุช ก็จำต้องมีสุขวัตถุ คือเครื่องบริหารอันพอแก่ทุชนั้น ๆ ได้ ยกตัวอย่าง เช่น ผ้านุ่งห่ม อาหาร ที่หยุดอาศัย และยาแก้ไข้เจ็บ ดังเหตฺนเมอมฺหฺยพฺเพยง ก็ไม่รู้ดีกว่าเป็นทุชเค็ดรอน แต่เมื่อขาดแคลนมิไม่พอต้องการ จึงรู้ดีกว่าเป็นทุช ผู้ปราณาสฺขจึงสมควรแสวงหาสุขวัตถุทั้งปวงไว้ ให้มีเพียงพอทั้งเมอนและเมอหน้า แม้ในชอนก็มีนัยเช่นเดียวกัน รวมความว่า ในการแสวงให้ได้สุข จำต้องรู้จักหตฺบทุช ในการหตฺบทุช จำต้องมีสุขวัตถุพอแก่ทุชนั้น ๆ ได้ เหตุฉะน ผู้ปราณาสฺขจึงควรดำเนนยกให้รู้จักวิหตฺบทุช แสวงเครื่องบริหารสุขนั้น ๆ มาใช้แก่ทุชให้ตกไปเป็นหย่าง ๆ ด้วยความขยันทมนเพียรไม่ทอดอย.

ในการแสวงสุขตามทักดำวมานี้ จำต้องใช้ทั้งกาดังกายและกาดังใจด้วยความฉลาด จะขาดหย่างใดหย่างหนึ่งเดียไม่ได้ จึงจำต้องบำรุงร่างกายให้แข็งแรงปราศจากโรค บำรุงจิตใจให้เข้มแข็งอดทน และอบรมบั้นบาให้ฉลาดเฉียบแหลม ไม่เช่นนั้นก็จักยอมแพ้ทุชเขาง่าย ๆ ความฉลาดวิธีหตฺบทุชนั้น ต้องดำเนินตามหลัก 4 ประการ คือ ต้องรู้ว่าอะไรเป็นทุช เป็นเหตุให้ทุชเกิด อะไรเป็นความดับทุช เป็นทางดำเนินให้ถึงความดับทุช ยกตัวอย่างในทางโลก ความจนเป็นทุช ความเกียจคร้าน เป็นเหตุ ความมี เป็นความดับทุช ความขยันทมนเพียรประกอบกรงาน เป็นทางดำเนิน ในทางธมฺ ความเกิดแก่ เจ็บ ตาย และความโลภความระทมใจเป็นต้น เป็นทุช ตันทาคือ

ความคันทรนของใจ เป็นเหตุ ความคับคั้นหาได้ได้ เป็นความคับทุข
 มคัมภองค 8 มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น เป็นทางดำเนิน ในหลัก 4 ประการ
 ไม่มีกล่าวถึงสุข เพราะสุขเป็นที่สุดของสุข และจำกัดการเมื่อสุขยัง
 ไม่สิ้นสุดดังเพื่อแก้กัน เมื่อสุขสิ้นสุดดังแล้วก็ไม่จำกัดการ และถึง
 ว่าเป็นสุขใหญ่ในคัว.

ความฉลาดรู้วิธีหลุดทุกข์ในทางโลก ไม่อาจทำให้หลุดทุกข์ได้ทั้ง
 หหมด เพราะทุกข์บางอย่างไม่อาจหลุดได้ แม้จะหลุดทุกข์อื่นได้โดยดำ
 วิชา ก็ต้องประจวบทุกข์ คือความแก่จนถึงความตายในที่สุด ที่
 ใจคันทรนไปต่าง ๆ ด้วยความยึดถือ เมื่อไม่ได้ตามปรารถนาที่เป
 ทุกข์ใจ มีได้กรรมเป็นต้นนอก และถ้าดูอำนาจแห่งความคันทร
 ปรารถนา ก็อาจดำเนินไปในทางผิด เช่นในทางเบียดเบียนกัน เป
 เหตุก่อทุกข์โทษให้อีกส่วนหนึ่ง เพราะผู้แสวงหาสุขโดยวิธีให้ทุกข์แก่
 อื่น หรือโดยทางทุจริตผิดธรรม หาได้รับสุขไม่ ผู้ฉลาดรู้แต่ในทา
 คคือโลก ไม่ปรากฏว่าแก้ทุกข์ได้ทุกทั้งหมด บางทีแก้ทุกข์หนักเสีย
 ทุกข์ที่หลุดหรือแก้ให้ตกไปไม่ได้ในทางโลกนั้น อาจหลุดหรือแก้ให้ตก
 ไปได้ในทางธรรม กล่าวคือ ทุกข์ใจ หลุดหรือแก้ให้ตกได้ด้วยค
 คันทรนปรารถนาที่จะให้ได้ดีใจ เป็นเหตุให้ปล่อยวางความยึดถือ เป
 ันหลุดทุกข์ คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย พ้นได้ด้วย เพราะเมื่อไม่ยึดถือแต่
 จะประจวบสิ่งไร ๆ ก็หาเป็นทุกข์อันใดไม่ การที่ยังยึดถือคันทรนไป
 เพราะเห็นว่า ข้อที่ยึดถือไว้นั้นเป็นสุข ในทางปฏิบัติ จำกัดกัณฑ์

เห็นตรงกันข้ามตามเป็นจริงว่า เป็นทุกข์ เห็นดังนี้ เป็นเหตุดับความ
 คตินรนของใจ ปล่อยวางความยึดถือ เป็นฝ่ายสัมมาทิฐิ ความเห็น
 ชอบ ซึ่งเปนมัคคองคัทหนึ่ง มัคคองคณอกกันเป็นเครื่องอบรมดังเดิมให้
 รวบรวมเข้าเป็นก้ำดั่งกาย จิตใจ และปัญญา จนเปนมัคคัมมังคในที่สุด
 กล่าวโดยย่อ “เมื่อเห็นทุกข์ จักเป็นสุข เมื่อเห็นสุข จักเป็นทุกข์” มี
 คำเทียบว่า “ไม่ร้อน จะนอนเย็น ไม่เย็น จะเข้านใจ” ดังนี้ เหตุฉะนั้น
 ผู้ปราณาส์จึงควนดำเหนียกวิชหตบทุกข์ด้วยการอบรมปัญญาให้เห็น
 ดังที่เคยยึดถือว่าเป็นสุขนั้นแล้วว่า เป็นทุกข์ตามเป็นจริง แล้วจักเป็นสุข
 ตามแต่จะเห็นได้เพียงไร เพราะทุกข์อันเกิดที่ใจนั้น ก็ดับไปที่ใจนั่นเอง.

ท่านผู้ใดมีมานปริชาารุแจ้งจบหลักทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาแล้ว
 ข้างต้นตามเป็นจริง ท่านผู้นั้นคือ พระพุทธะ แปลว่า พระผู้รู้ ข้อที่ท่าน
 ใดรู้ ข้อว่าอริยสัจ แปลว่า ของจริงอันประเสริฐแต่จะขอ พระผู้รู้ตาม
 ผู้รู้ตามได้ ข้อว่าพระสัมมาสัมพุทธะ ที่เรียกว่าพระพุทธเจ้า พระ
 ผู้รู้ที่ไม่มผู้รู้ตามได้ ข้อว่าพระปัจเจกพุทธะ ส่วนพระผู้รู้ตาม ข้อ
 ว่าพระอนุพุทธะ คือพระพุทธสาวกผู้รู้ทั้งปวง ความที่ใคร่แจ้งจตุราริย-
 สัจด้วยพระองค์เองแล้ว ปดุกประชาณิกกรให้รู้ตามด้วยพระมหากรุณา
 เป็นความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย “พุชฌิตา สจฺจานนํตี
 พุทฺโธ โฟเชตา ปชายาตี พุทฺโธ” ข้อว่าพระพุทธะ เพราะรู้สัจจะ
 ทั้งหลาย เพราะปดุกประชาณิกกรให้รู้ด้วยความรู้” ในเหตุทั้ง 2 น
 ได้เฉพาะข้อแรก เป็นพระปัจเจกพุทธะ ได้ครบทั้ง 2 จึงเป็นพระ

พุทธเจ้าในพระพุทธรูปเหล่านั้น. พระพุทธเจ้าซึ่งเป็น “ทุกขนัตถุ” ถึงที่สุดทุกข์” ทุกขทั้งปวงขาดกระแต่ดง เพราะซึ่งฉณาดรรชนีหตฺตทุกขหยาบ ยอดเยี่ยม และซึ่งฉณาดรรชนีปฐกฺกปรชานิกรให้ถึงที่สุดทุกข์ตามได้ เมื่อซึ่งเกิดขึ้น จึงให้เกิดทุกข์ ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้เกิดทุกข์ด้วยประการฉะนี้.

สุขชน พระพุทธเจ้าซึ่งประดับเองแล้ว ซึ่งแผ่มาสู่โลกโดยดีทั้งหมื่นเตุสสา คือการสวดแต่พระดีทั้งหมื่น และเพราะซึ่งสวดแต่พระดีทั้งหมื่น จึงเกิดปรากฏแก่ผู้ฟังผู้รู้ตามว่าเป็นพระพุทธเจ้า เข้าในชื่อว่า ‘โพเชตปชาย’ พระดีทั้งหมื่น ได้แก้กรรมของท่านผู้ตั้งบรณับแต่แล้ว คือพระพุทธเจ้านั้นเอง อันท่านผู้รู้ดีเห็นว่าเป็นจึงถูกต้อง มุ่งถึงคำดังสุขชนที่คิดจึง พระพุทธเจ้าซึ่งสวดแต่พระดีทั้งหมื่น ซึ่งความจริงแห่งสุขทุกข์ พร้อมทั้งวิธีหตฺตพินจากทุกข์ ประมวลลงในจตุราริยสัจที่ไตรตรัสรู้ เมื่อมีผู้นับถือปฏิบัติตามชน ก็เกิดเป็นพระพุทธรูปเหล่านั้น จำแนกออกเป็นหมื่นส่วนหนึ่ง วินัยส่วนหนึ่ง พระพุทธรูปเหล่านั้นเมื่อยังดำรงอยู่ในโลก ก็เป็นอากรบ่อเกิดแห่งสุขทั้งปวง จึงเป็นที่ปรากฏว่า “ขอเหล่านั้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงคงอยู่ในโลก สดแต่ทางบริสุทธิแห่งสัตถุโลก แก่ผู้สวดฟังทั้งหลายตลอดกาลนาน” เพราะเป็นเหตุให้ผู้สวดฉณาดรรชนีหตฺตพินจากทุกข์ประดับสุขอันไพบูรณ์ จนกระทั่งเป็นพระผู้รู้ตามได้ในที่สุด การสวดแต่พระดีทั้งหมื่นให้เกิดทุกข์ด้วยประการฉะนี้.

สุขชนย่อมเกิดแก่ผู้สวดฟังทรมปฏิบัติ ความเกิดขึ้นแห่งพระ

พุทธเจ้า เปรียบเหมือนคนเกิดมามีคฤหบดีก่อกองคนชทาง การดัดแต่งพระ
 ธรรมเหมือนการชทาง ผู้ดัดบัพพะเหมือนคนเดินทาง เมื่อมีคนชทาง
 แตะไค้ชทางให้แล้ว ถ้าคนเดินทางไม่เดินไปตาม ก็ไม่อาดถึงที่ซึ่ง
 ประสงค์ได้ ฉนั้นไค้ก่ก่ ผู้ได้ดัดบัพพะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อ
 ไม่รับปฏิบัติ ก็ไม่อาดได้สุขที่ซึ่งให้ เหตุฉนั้น ผู้ปราถนาสุข เมื่อได้
 ดัดบัพพะพระธรรมเทสนา ก็ควนหนักอด้วยรับปฏิบัติตามดามาก แตะพระ
 ธรรมก็จักเป็นเหมือนระเบียบบนทตหรือตายจตรอยอยู่บนทตทั้งหลาย
 ให้เป็นหมวดหมู่ตามธรรมปฏิบัติ แตะภูมิธรรมทตบัพพะ กถาวคือให้เป็น
 หมู่ ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา พุทธมามกะ พุทธมามิกา
 ซึ่งรวมเรียกว่าพุทธศาสนิกตามธรรมปฏิบัติ แตะให้เป็นหมู่กถยานบุคคล
 ฆนไปจนเป็นพระอรยบุคคล ตามภูมิธรรมทตบัพพะ เหล่านเรียกว่าสังค
 แปลว่าหมู่ ในทนั้น หมายถึงเป็นหมู่กันโดยพระธรรม หมู่ฉนจัก
 ควบคู่กันอยู่ได้ ก็เพราะมีความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 โดยมีหลักบนทตถาเป็นทรวบรวม ไม่เช่นนั้น ก็รวมหมู่กันไม่ติด
 หลักบนทตถาในทนั้นคือ พระธรรม ผู้บัพพะพระพุทธศาสนาแต่
 ณะคน เมื่ออยู่หมู่ใด ถ้ายกตนฆนไปดู่พระธรรมของหมู่นั้น เช่น
 เป็นภิกษุ ก็ประพรตธิมวินยดมควนแก่ภิกษุภาพ เป็นพุทธมามกะ
 ก็คงอยู่ใต้อัมมาปฏิบัติ ดมควนแก่การที่ได้ปติณารับเอาพระพุทธเจ้า
 เป็นพระของตน จึงจักมีความพร้อมเพรียงกันโดยชอบได้ แต่ถาทำ
 ตนให้ตกต่ำเสื่อมชามจากพระธรรม ก็หาอาดได้ความพร้อมเพรียง

ด้วยผู้ทศกัณฐ์ในพระสัตถัมมไม่ ถึงจะมีมากและพร้อมเพรียงกัน ก็ไม่
 ขอบว่าพร้อมเพรียงกันโดยชอบ เมื่อเป็นเช่นนั้น หมู่ก็จักแตกแยก เหตุ
 ฉะนั้น เมื่อปรากฏความพร้อมเพรียง ก็มีทางอันเดียวที่จะพึงทำ คือ
 การยกตนขึ้นไปสู่พระสัตถัมม พระสัตถัมมก็จักจรรยให้มีความประ-
 พริตติและความเห็นดีมาเต็มอเนกหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าเห็ดเป็นความ
 พร้อมเพรียงของหมู่ที่ให้เกิดขึ้นได้ ทางนอกจากนี้ แม้จะทำได้อีกก็ไม่
 ให้เกิดขึ้น มีข้อเปรียบพระสัตถัมมด้วยสายโลหิต สายโลหิตย่อมจัด
 บุคคลให้เป็นญาติตลอดขึ้นไปถึงเป็นเชื้อชาติสายเดียวกัน เป็นหลัก
 บันทัดฐานให้คุ้มกันเข้าเป็นสกุลเป็นชาติได้.

อนึ่ง พระพุทธรู้ว่าตนย่อมอิงอยู่กับชาติ เหมือนเรือนใจอาศัย
 อยู่กับเรือนกาย เมื่อชาติระส่ำระสาย พระพุทธรู้ว่าตนก็พดอยระส่ำ
 ระสายด้วย ดังมีศัพทภาษามาแล้ว และบุคคลแต่ละคน ย่อมเป็นทั้ง
 พุทธศาสนิกทั้งประชาชาติ จึงมีหน้าที่จะพึงปฏิบัติในฐานะเป็นผู้นับถือ
 พระพุทธรู้ว่าตนทางหนึ่ง ในฐานะเป็นประชาชาติอีกทางหนึ่ง โดย
 ความพร้อมเพรียงกัน ทั้งจะเป็นไปได้ด้วยการที่แต่ละคนชวนชวน
 ปฏิบัติตามหลักบันทัดฐานของชาติ เช่นเดียวกับชวนชวนปฏิบัติ
 ตามพระสัตถัมมของพระพุทธเจ้า เมื่อมีหลักบันทัดฐานร่วมกัน และ
 ทุกคนชวนชวนยกตนขึ้นสู่ ก็จักเป็นหมู่ที่มีความพร้อมเพรียงกันได้
 แต่อาจเป็นการยาก เพราะมากคนด้วยกัน จึงมีไม่ถูกส่วนกัน หรือ
 มีเหตุขัดขวางอื่น ๆ เรื่องเหล่านี้ไม่สู้ดีวิสัยที่จะแก้ได้ เพราะเมื่อเห็น

ความจำเป็นที่จะให้มีความพร้อมเพรียงกันจึงแล้ว ก็จำเป็นต้องพยายาม
 อบรมกถ่อมเกดาคณให้เข้าหัดกับนันทสถาน แม้จะมีอุปสรรคใด ๆ ก็
 พยายามฟันฝ่า ในข้อนี้ หย่าว่าแต่บุคคลเดียว แม้ในการต่อสู้ต่อสู้
 เปนต้น ก็จำเป็นต้องถากได้ เจาะบากตัวไม่ให้เข้ากันได้ตามที่ จะจับมา
 คอเข้าที่เดียวคงไม่ดำเห็ด เมื่อพยายามอบรมกถ่อมเกดาจนเข้าหัด
 กับนันทสถานได้แล้ว หัดกับนันทสถานนั้น ก็จักจรร้อยให้เป็นหมวดหมู่ที่
 พร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียว จนเหมือนดังเป็นบุคคลคนเดียวกัน
 ได้ ไม่เช่นนั้นก็ไม่อาจคุมกันเข้าคิด เป็นเหตุพิบัติเสียหายตั้งแต่ส่วน
 ย่อยจนถึงส่วนใหญ่และส่วนอื่นที่อิงกันอยู่ เพราะต่างก็ชื่อว่า เป็นหมู่
 เดียวกันโดยชาติหรือศาสนา ซึ่งต้องมีทุกข์สุขเนื่องถึงกันอยู่ ข้อความ
 ดังกล่าวด้วยพระพุทธรจรรยาที่เล่าไว้ว่า ครั้นพระเจ้าวิทูททะแห่งโกธรรัก
 ได้เคยยกทัพไปเพื่อทำดาวยดากยวงศ์ ดมเค็ดพระดากยมนุ์บรมดาดดา
 ได้เค็ดไปสู่พรมแดน ประทับนั่งระโคณไม่เงาห่างแสงแดดต้องต้อง
 พระองค์ ในเขตเมืองพระภาติ ไม่ประทับระโคณไซเงาร่มชิตสนธิ
 ในเขตรชดีมาของพระเจ้าวิทูททะซึ่งอยู่โกธกณ. เมื่อพระเจ้าวิทูททะ
 ได้เค็ดกริชาทัพไปถึง จึงเข้าเฝ้ากราบทูลถามถึงเหตุ ก็ตรัสตอบว่า
 'ชื่อว่าเงาของภาติทั้งหลายร่มเย็น' ดังนี้. พระเจ้าวิทูททะซาบพระ
 พุทธประสงค์ ก็ได้เค็ดยกทัพกลับ เปนดังนี้ถึง 3 ครั้ง. เหตุฉะนั้น ผู้
 ปราณาสู้จึงควนปฏิบัติในทางให้เกิดความพร้อมเพรียงกัน ทั้งใน
 ถานะเป็นพุทธศาสนิก ทั้งในถานะเป็นประชาชาติ เมื่อเป็นเช่นนั้น

จักเป็นหมู่ที่มีความพร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุให้เกิดความเจริญสุข เพราะ “ความพร้อมเพรียงของปวงชนผู้เป็นหมู่ ยิ่งความเจริญให้ ดำเหรีด” ดังนี้ เมื่อหมู่คือชาติเจริญสุข หมู่พุทธศาสนิกก็เป็นผู้มีโอกาสดำเหรีดเรียนสั่งการปฏิบัติธรรมวินัย เพื่อความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นโดย สดวก ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุขด้วยประการฉะนี้.

สุขของน้อมเกิดมี เพราะผู้พร้อมเพรียงกัน ย่อมมีคบะ คือ ความเพียรที่มีอำนาจ เกิดแต่ความรวมกำลัง อาดทำให้ดำเหรีด ประโยชน์สุขตามที่กล่าวมาทุกประการได้ เพราะถ้าไม่ทำ ก็ปิดทาง ความสุขเสียทุกทาง และเมื่อทำก็ต้องพร้อมเพรียงกันจึงมีคบะที่เป็น เหตุให้ดำเหรีด พึงเห็นเช่นการงานที่บุคคลผู้เดียวทำไม่ดำเหรีดหรือ ดำเหรีดได้ยาก แต่เมื่อหลายคนพร้อมเพรียงกันทำ ก็ดำเหรีดได้ ง่าย ไม่ใช่แต่เฉพาะบุคคลเท่านั้น แม้สังฆารทั้งหลายก็ล้วนเกิดมีขึ้น เพราะธาตุและวัตถุหลายอย่างประกอบกัน ดำพึงหย่างเดียวไม่อาด ดำเหรีดเป็นสังฆารนั้น ๆ ได้ เช่นอิฐแผ่นเดียว ไม่ทำให้เป็นคกขึ้นได้ ร่างกายนเองก็ประกอบขึ้นด้วยอวัยวะหลายส่วน และทุกส่วนก็ต้อง ร่วมกันทำงานตามหน้าที่ ชีวิตจึงดำเนินไปได้โดยสวัสดิ์ ในการ พากเพียรประกอบกิจการทุกหย่างก็เหมือนกัน ความดำเหรีดจัก มีได้ด้วยการที่พร้อมเพรียงกันรวมกำลังทุกส่วนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว ดังแต่บุคคลรายตัวขึ้นไปจนถึงหมู่มาก แม้ในการปฏิบัติธรรม เมื่อมี ปฏิบัติกัน ๆ พร้อมเพรียงกันเป็นธัมมสังคัมภ์ จึงเป็นคบะให้บันฑูถึง

ภูมิชนน ๆ ได้ ถ้าขาดพร้อมเพรียงกัน ก็หมดคบะในกิจการทุกอย่าง
 แดงพร้อมเพรียงกัน ก็คงตั้งอยู่บนหาดกบ้นที่ตลิ่งที่ขอบ จึงจัก
 ดำเห็ดคณณันตมบูรณ์ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดสุข ไม่เช่นนั้น ก็จักเป็น
 เหตุให้เกิดโทษทุกข์ตลอดด้วย เหตุฉะนั้น ผู้ปราณาดุช เมื่อได้ยกตน
 ชนดูหาดกบ้นที่ตลิ่งของหมู่จนมีความพร้อมเพรียงด้วยหมู่แล้ว ก็พึง
 พากเพียรปฏิบัติธรรมกิจให้ก้าวหน้าไปด้วยดีตามพระดำริที่พระ
 พุทธเจ้าทรงสั่งไว้ คบะคือความเพียรนั้น ก็จักเป็นตัวอย่างอันดี
 ให้หัดบดองทุกข์ประคับคองยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับได้ เพราะ “บุคคลย่อม
 บดองทุกข์ได้เพราะความเพียร” ดังนั้น ความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกัน
 ให้เกิดสุขด้วยประการดังนี้.

รวมความว่า โดยอนุโตมนัย สัจพุทธิความรู้ดี ก่อเกิดพระ
 พุทธเจ้า พระพุทธเจ้าองค์พระธรรม พระธรรมรวบรวมหมู่คือองค์
 องค์องค์คบะของบุคคลหรือหมู่ที่พร้อมเพรียงกัน ให้เกิดผลเป็นสุข
 โดยปกติโตมนัย สุขเกิดเพราะคบะที่ชอบ คบะอย่างนั้นได้ทั้งองค์ท่าน
 องค์เป็น สัทธมมโฆ เกิดจากพระธรรม พระธรรมองค์องค์พระ
 พุทธเจ้า พระพุทธเจ้าองค์สัจพุทธิ กล่าวโดยย่อ ในทางปฏิบัติ ทำ
 ให้เป็นผู้นุชนอย่างเดียวกันพันธุ พระพุทธ พระธรรม พระองค์ ประมวล
 หยู่ในผู้ เหตุฉะนั้น ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า การสั่งพระธรรม
 ความพร้อมเพรียงของหมู่ ความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกัน ให้เกิด
 สุขด้วยกันโดยตลอด มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการดังนี้.

